

2009

E-VALG

[Kartlegging av holdninger til elektronisk valg]

Ved kommunevalget i 2011 planlegges det å gjennomføre forsøk med elektronisk valg, der velgeren skal kunne avgi sin stemme over Internet fra sin personlige datamaskin. I denne prosjektoppgaven ønsker vi å kartlegge holdninger til elektronisk valg blant et utvalg av interesseorganisasjoner og politisk bevisste studenter.

Thomas Borge

Marius Lifvergren

Agne Sinkeviciute

Nina Catharina Vig

Prosjektoppgave for bachelor programmet ”Demokrati og rettigheter i informasjonssamfunnet” ved Universitetet i Oslo.

*Avdeling for forvaltningsinformatikk
Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo*

2. juni 2009

Forord

Dette prosjektet ble utført av studenter ved bachelor studiet Demokrati og rettigheter i informasjonssamfunnet ved Universitetet i Oslo, våren 2009. Vår oppgave var å kartlegge ulike holdinger til elektroniske valg og levere en skriftlig rapport.

Prosjektet er tverrfaglig og omfatter problemområder innen jus, samfunnsvitenskap og informatikk.

Vi vil samtidig benytte anledning til å takke KRD for at de sa ja til å være vår oppdragsgiver for dette prosjektarbeidet, samt våre faglærere, spesielt vår veileder Arild Jansen.

Vi vil også takke våre intervjuobjekter og kilder:

Landsorganisasjonen i Norge (LO), Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), KS (Kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon), Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon (FFO), Advokat Foreningen, Finansforbundet, Internasjonale Juristkommisjon (ICJ) Norge og Norwegian UNIX User Group (NUUG) og Studentparlamentet ved Universitetet i Oslo.

Innholdsfortegnelse

1 Bakgrunn.....	6
2 Problemstilling	6
2.1 Valgprosessen.....	6
2.2 Begrepsforklaringer	8
3 Undersøkelsesopplegg	9
3.1 Kvalitativ vs. kvantitativ	9
3.2 Hvorfor kvalitativ metode	10
3.3 Praktisk gjennomføring av undersøkelsesopplegg	11
4 Demokratimodeller – En kort beskrivelse	13
4.1 Direkte demokrati	14
4.2 Indirekte demokrati.....	14
4.2.1 Konkurransedemokrati	15
4.2.2 Deltaker demokrati.....	15
4.3 Oppsummering av demokratiteori	16
5 Juridiske hensyn	16
5.1 Grunnloven.....	16
5.2 Valgloven	17
5.3 Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven.....	18
6 Tekniske hensyn	19
6.1 Ukontrollerte omgivelser	20
6.2 Kontrollerte omgivelser	21
6.3 Hensynet til demokratiske prinsipper	22
6.4 Anonymitet og stemme kvittering	22
6.5 Ondsinnet programvare.....	23
6.6 Datainnbrudd	24
7 Drøftelse av intervjuene og spørreundersøkelsen	24
7.1 Engasjement	25
7.2 Digitale skiller: Lese og skrive vansker	27
7.3 Universell utforming.....	29
7.4 Tekniske problemer for folk flest	30
7.4.1 Kompatibilitet	31

7.4.2 Brukervennlighet/grensesnitt	32
7.4.3 Programmeringsfeil	32
7.4.4 Meninger fra intervjuene og spørreundersøkelsen om tekniske forhold	33
7.5 Nasjonal-ID/Personlig ID ved avstemning	34
7.5.1 Praktisk anvending	35
7.6 Etterprøvbarhet og kvittering	36
7.7 Anonymitet	37
7.8 Personvalgordningen	39
7.9 Viktigheten av å vite hva de politiske partiene mener om e-valg	40
7.10 Mulig kostnadsbesparelse ved e-valg	42
8 Produkt av denne prosjektoppgaven	43
9 Bibliografi	44
Vedlegg 1 – Prosjektmandat	46
Vedlegg 2 – Intervjuguide	48
Vedlegg 3a – Spørreundersøkelsen	49
Vedlegg 3b – Svarprosent	55
Vedlegg 4 – Krysstabeller	60

1 Bakgrunn

Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) startet i august 2008 et prosjekt med målsetning om å gjennomføre en forsøksordning med elektronisk stemmegivning ved kommunestyre- og fylkestingsvalget 2011. KRD oppnevnte i mai 2004 en arbeidsgruppe med oppdrag om å undersøke mulighetene for å gjennomføre elektronisk valg (e-valg) i Norge. I februar 2006 la arbeidsgruppen frem rapporten ”Elektronisk stemmegivning – utfordringer og muligheter”, som danner grunnlaget for ”E-valg 2011 prosjektet” og for våres avsluttende prosjektoppgave i bachelor studiet ”Demokrati og rettigheter i informasjonssamfunnet”.

På oppdrag av KRD, og i regi av Avdeling for forvaltningsinformatikk ved Universitetet i Oslo, har vi skrevet denne prosjektoppgaven med mål om å kartlegge holdninger til e-valg.

2 Problemstilling

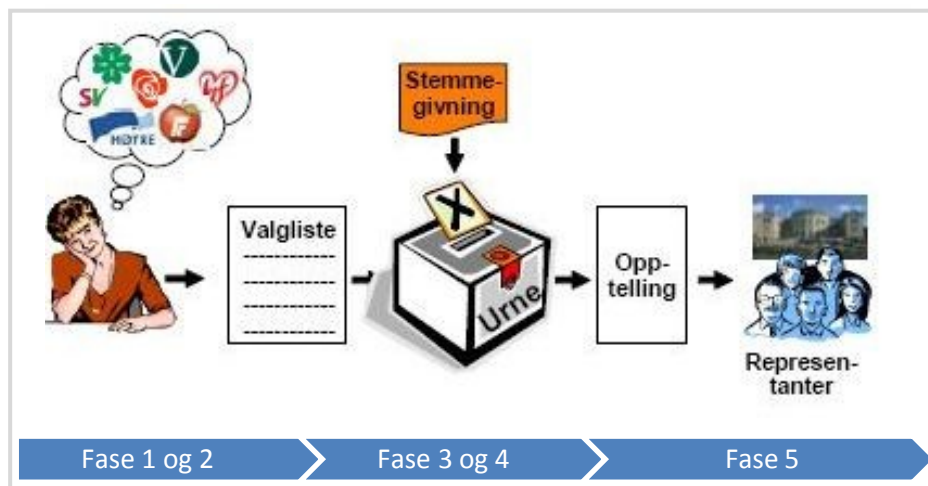
Med denne prosjektoppgaven har vi som målesetning å belyse problemstillinger som ikke blir diskutert særlig i rapporten fra 2006¹. For å finne frem til disse problemstillingene vil vi kartlegge ulike interesseorganisasjoners og Studentparlamentets² holdninger til e-valg, med målsetning om å få frem data som kan danne grunnlag for fruktbare analyser av nye problemstillinger.

2.1 Valgprosessen

Valgordningen er en svært kompleks prosess i seg selv, og blir ikke mindre kompleks av å gjøre den elektronisk. For å illustrere dette vil vi kort presentere de viktigste fasene i valgprosessen. Illustrasjonene og teksten under bygger på rapporten fra 2006.

¹ ”Elektronisk stemmegivning – utfordringer og muligheter”, se bibliografi (Kommunal- og regionaldepartementet, 2006).

² [Studentparlamentet i Oslo](#) er studentenes øverste tillitsvalgte organ ved Universitetet i Oslo, og er satt sammen av 36 valgte representanter.

Figur 1.1: Faser i valgprosessen

Fase 1 - Manntall og listeforslag:

Valgstyrene i kommunene er pliktige til å føre manntall, og sende ut valgkort til de stemmeberettigede som bor i kommunen pr. 30. juni i valgåret. Opplysningene hentes fra folkeregisteret, og valgstyrene er pliktige til å legge ut manntallet til offentlig ettersyn så raskt det lar seg gjøre. De er også pliktige til å rette opp eller oppdatere feil i manntallet etter at det har blitt sendt inn en skriftlig forespørsel om dette. Kommunene har mulighet for å innhente opplysningene fra folkeregistret og føre manntallet i forhåndsstemmeperioden elektronisk, men på valgdagen skal manntallet skrives ut på papir, og de stemmeberettigede som har valgt å forhåndstemme skal være kryssset av. For å kunne stille til valg må partiene få godkjent sitt listeforslag av valgstyret. Godkjente lister trykkes deretter som stemmesedler ved valget.

Fase 2 – Tilrettelegging av valglokaler, opplæring av valgfunksjonærer:

Denne fasen i valgprosessen er særlig kostnads- og ressurskrevende for kommunene. Blant annet må det tilrettelegges for valglokaler både i forhåndsstemmeperioden og på selve valgtinget, og valgfunksjonærer må rekrutteres og opplæres.

Fase 3 – Identifisering og avkryssing i manntallet:

I forhåndsstemmeperioden etableres det stemmemottak i kommunene, som har til oppgave å krysse av i manntallet når forhånds- og brevstemmer fra utlandet kommer inn. På valgtinget produseres det en egen papirkopi til hver enkelt valgkrets, der de stemmeberettigede i kommunen som ikke har sendt inn en godkjent forhånds- eller brevstemme står oppført. De som har forhåndsstemt har, i henhold til valgloven, ikke anledning til å stemme igjen på valgtinget. Dersom velgeren skulle avgi en fremmedstemme ved en annen valgkrets innenfor

den kommunen han er manntallsført i, så vil denne stemmen oppbevares frem til valgtinget stenger, og kontrolleres opp mot manntallet i den valgkretsen han tilhører.

Fase 4 – Stemmegivning:

En forhåndsstemme kan avgis i hvilken som helst kommune i landet, men som nevnt tidligere så mister velgeren muligheten til å avgi stemme på valgtinget. Ved forhåndsstemming blir stemmeseddelen lagt i en stemmeseddelkonvolutt, som deretter blir lagt i en omslagskonvolutt sammen med valgkortet som identifiserer velgeren. Forhåndsstemmene skal krysses av i manntallet før valgtinget, og telles på valgdagen før valglokalene stenger. Ved stemmegivning på valgtinget legges stemmeseddelen direkte i urnen.

Fase5 – Opptelling, kontroll og rapportering:

Rett etter at valglokalene stenger blir det, i de fleste kommuner, foretatt en foreløpig opptelling av valgtingsstemmene. Endelig opptelling av både forhånds- og valgtingsstemmene blir ofte gjort sentralt, under tilsyn av valgstyret. Godkjenning av kommunevalget skjer i kommunestyret. Kontroll og godkjenning av valgresultatet til fylkestingsvalget og skjer på fylkesnivå. Opptelling og kontroll av storingsvalget skjer også på fylkesnivå, med godkjenningen skjer i Stortinget. Rapporteringen av valgresultatet, mandatfordelinger, valgte kandidater osv. sendes så inn til departementet og Statistisk sentralbyrå for publisering av resultatene.

2.2 Begrepsforklaringer

Ukontrollerte omgivelser – Et lokale hvor det blir avgitt stemme som valgmyndighetene ikke har fysisk oversikt over hvem velgeren er og hvilket utstyr og rutiner som blir brukt til å avgi stemme.

Deliberativt demokrati – En demokrati modell som benytter seg av velgernes åpne meningsdiskusjon og læring.

Kommunikativt demokrati – Et annet navn på Deliberativt demokrati fordi denne demokrati formen er avhengig av en åpen og velinformert meningsutveksling basert på logikk og erfaring mellom velgerne.

Kvalitativt – Metode der man benytter seg av en mindre men grundigere mengde datainnsamling og analyse.

Kvantitativt – Metode der benytter seg av en mindre grundig analyse av dataene men i gjengjeld samler in et bredere spektrum av opplysninger.

Kryptering – Den tekniske prosessen av å gjøre datasignaler om til uforståelig kode som ikke blir lesbart med mindre man har riktig ”nøkkel” til å oversette koden tilbake til det originale budskapet.

Valgsystemet (Teknisk) – Det foreslåtte nettverket av datamaskiner som skal registrere og telle elektroniske stemmer.

Digitale skiller – Problemstillingen som oppstår når kun en del av samfunnet kan benytte seg av en offentlig tjeneste fordi det kreves privat teknisk utstyr å delta.

Family-voting – Problemstillingen med at et familieoverhode kontrollerer hva de andre i huset stemmer. I vid forstand beskrives problematikken med å avgi stemme i ukontrollerte omgivelser.

3 Undersøkelsesopplegg

Prosjektmandatet (vedlegg 1) til denne rapporten dannet grunnlaget for hva slags metode vi vil benytte oss av. Vi ønsker å kartlegge holdninger til elektronisk valg (e-valg), og dette innebærer at vi ikke er ute etter å teste en hypotese, men belyse problemstillinger som ikke ble tillagt stor vekt i e-valg rapporten fra 2006. Dette ga en del føringer for valg av metode, særlig i forhold til avgrensningen mellom kvalitativ og kvantitativ metode. Videre ble det også klart for oss at vi verken hadde ressurser eller tid til å gjennomføre en representativ undersøkelse blant velgere. Vi anser det derfor som mest hensiktsmessig å benytte oss av kvalitativ metode, men i tillegg samler vi inn kvantitativ data, som kan si noe om politiske bevisste studenters holdninger til e-valg.

3.1 Kvalitativ vs. kvantitativ

En viktig distinksjon å gjøre når det kommer til metode, er å skille mellom kvalitativ- og kvantitativ *metode* og kvalitativ- og kvantitativ *data*. Fellesnevneren kan i denne sammenhengen sies å være henholdsvis intensive og ekstensive opplegg. Kvalitativ metode og data er intensive opplegg, siden de opererer med få intervjuobjekter, men mange variabler i form av spørsmål og innsamlet data. Kvantitativ metode og data er ekstensive, og innebærer

at det opereres med et stort utvalg av intervjuobjekter, men med få variabler i form av spørsmål og data.

Et kvantitativt opplegg er således mer hensiktsmessig dersom man ønsker å teste en hypotese, eller samle inn data som er kvantifiserbar og representativ. Et kvalitativt opplegg derimot, passer bedre når problemstillingen kan være vag eller uklar i utgangspunktet, og man ønsker å være åpen for ny informasjon og nye innfallsvinkler til problemstillingen (Grimen, 2004, s. 241).

Det er også viktig å notere seg at de ovennevnte oppleggene kun tar utgangspunkt i en ideal beskrivelse. Skillelinjene mellom de ulike metodene er langt fra så tydelige som det gis inntrykk av i denne korte presentasjonen, og det er heller ikke noe i veien for å kombinere kvalitativ metode med kvantitativ data, eller vice versa, når det ansees hensiktsmessig. Vi valgte å anvende oss av kvalitativ metode kombinert med innsamlet kvantitativ data.

3.2 Hvorfor kvalitativ metode

Kvalitativ metode passer best for vårt prosjekt, siden vi ønsker å få frem data om holdninger som ikke er egnet for å kvantifisere. Det vil si at vi ikke er ute etter å samle inn data som er representativt for et utvalg, og at vi heller ikke ønsker å teste en hypotese på bakgrunn av dette utvalget, for så å undersøke om den er holdbar eller ikke. Det vil derfor ikke være fruktbart for vår oppgave å sette opp forhåndsdefinerte spørsmål og svaralternativer, siden vi ønsker å være åpne for nye ideer og problemstillinger. Dessuten er den opprinnelige problemstillingen i prosjektmandatet vårt av en vid karakter i den forstand at den gir rom for nærmere presisering under prosjektets løp, noe som taler for et kvalitativt opplegg.

Begrunnelsen for valg av interesseorganisasjoner var at vi ønsket et spredt utvalg, som med ulik bakgrunn, kunne belyse ulike holdninger og synspunkter til e-valg. Utvalget har dermed ikke som formål å analysere de ulike interesseorganisasjonenes synspunkter opp mot hverandre, men heller å kartlegge de ulike interesseorganisasjonenes holdninger og innfallsvinkler til ulike problemstillinger vedrørende e-valg.

Spørreundersøkelsen (se vedlegg 3a) blant Studentparlamentets medlemmer, har som formål å kartlegge unge, politisk bevisste studenters holdninger til e-valg.

3.3 Praktisk gjennomføring av undersøkelsesopplegg

Vi har av tidsmessige årsaker vært nødt til å forberede og gjennomføre spørreundersøkelsen og intervjuene samtidig. Vi har derfor ikke mulighet til å gjennomføre én type datainnsamling først, for så å bruke den innsamlede dataen til å forberede neste datainnsamling.

I forberedelsene til intervjurunden med interesseorganisasjonene startet vi med å utforme en offentlig intervjuguide (se vedlegg 2), som skulle sendes til interesseorganisasjonene i forkant av intervjuet. Vi valgte å strukturere spørsmålene og problemstillingene i tre kategorier, som var samfunnsvitenskapelig-, juridisk- og teknologisk perspektiv. Grunnen til dette var at utvalget av interesseorganisasjoner har ulike bakgrunn og kompetanse fra én, eller en kombinasjon av de tre perspektivene. Dessuten utarbeidet vi tre mer utfyllende intervjuguides til internt bruk, som også var delt opp i de nevnte perspektivene. De interne intervjuguidene hadde som formål å være hjelpemiddel under intervjuene, slik at vi enklere kunne styre intervjuet ut ifra våres problemstilling.

Samtlige intervjuer fant sted på arbeidsplassene til de vi intervjuet, og varte i omtrent litt over en time i snitt. Alle fire gruppemedlemmene deltok under intervjuene, med unntak av to tilfeller da vi var tre. Alle hadde som oppgave å notere det som ble sagt, og i etterkant av intervjuet gikk vi samlet igjennom notatene våre for å kontrollere at notatene stemte og at vi fikk med oss alt.

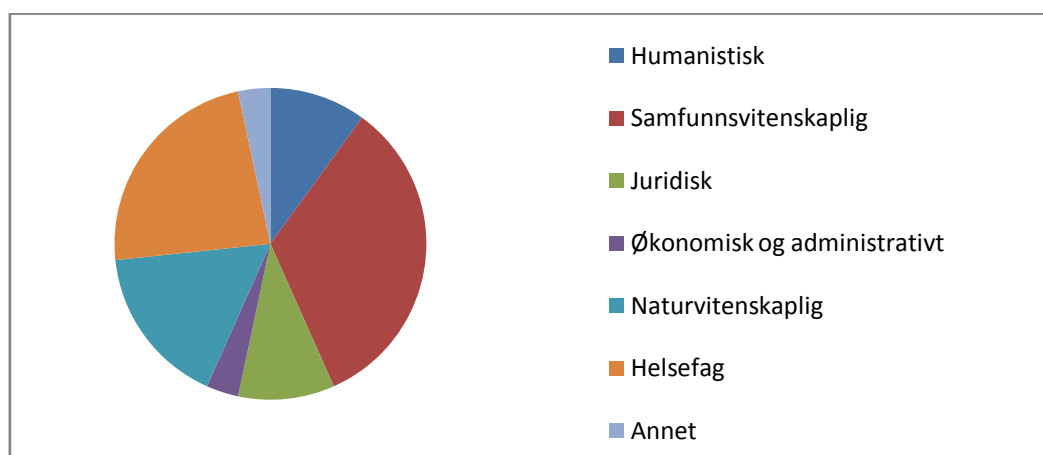
En tillempning som vi tidlig i intervjurunden innså var nødvendig, var at vi måtte tillate intervjuobjektene å uttale seg anonymt. Bakgrunnen for dette er i hovedsak at interesseorganisasjonene ikke har bestemt seg for en offisiell holdning til problemstillingen, med forankring i hele organisasjonen. Derfor opplyste vi intervjuobjektene om at deres utspill ville være anonyme, så fremt det ikke ble sagt eksplisitt at de var organisasjonens offisielle holdning. Denne tillempningen anså vi som hensiktsmessig sett ut ifra våres problemstilling om å kartlegge holdninger, slik at vi fikk kvalitativ data som kan gi grunnlag for fruktbare analyser. Tillempningen er ikke problematisk siden vi ønsker å kartlegge holdninger på generelt grunnlag, og derfor er det ikke nødvendig for oss å fortelle hvem som har sagt hva.

Arbeidet med spørreundersøkelsen begynte med at vi kontaktet Studentparlamentet og spurte om det var mulig å gjennomføre en spørreundersøkelse blant deres medlemmer. Vi ble enige om at det enkleste og mest hensiktsmessige var at vi fikk dele ut spørreundersøkelsen i papirformat når alle medlemmene er samlet. Vi fikk dermed et ti minutters innpass på et av

deres månedlige parlamentsmøter, og delte ut undersøkelsen for hånd. Spørreundersøkelsen var helt anonym.

Selve spørreundersøkelsen ble designet med tanke på Studentparlamentets sammensetning, av unge, politisk bevisste studenter. Det vil si at en rekke av spørsmålene var av en slik karakter at de krevde en viss innsikt i hvordan valgordningen fungerer, samt hva e-valg innebærer. Spørreundersøkelsen bestod av tretti spørsmål som hadde til hensikt å belyse deres holdninger til viktige aspekter ved e-valg. Spørreundersøkelsen fra studentparlamentet ble innsamlet på papir. Denne ble deretter lagt inn i Nettskjema som er et verktøy for å lage elektroniske spørreundersøkelser tilgjengelig for alle ved Universitetet i Oslo. Disse dataene kan omformateres til forskjellige formater for å benyttes i andre mer komplekse analyseverktøy. Vi ønsket å foreta denne prosessen for å opparbeide kunnskap om Nettskjema og fremtidig utnyttelse. Vi har integrert svarene i drøftelsen. Se ellers vedlegg 3a – Spørreundersøkelse, hos Studentparlamentet.

Gruppen besto av studenter mellom 20 og 30 år med forskjellig faglig bakgrunn. Det var 30 svar med i spørreundersøkelsen og studentene skrev selv inn sitt studieprogram, som vi deretter har fordelt i utdanningskategorier (jf. Figur 2.1). 80 % av studentene hadde ikke hørt om ”E-valg 2011 prosjektet”.

Figur 2.1: Utdanningskategorier

4 Demokratimodeller – En kort beskrivelse

Demokrati betyr kort og godt folkestyre (demos = folk og kratos = styre). Folkestyret kan dermed deles i to: folke og styret.

Folket kan være alle personer bosatt på et begrenset geografisk område eller være delt på ytterligere kjennetegn som kjønn, alder, fødested, språk. Det er mange muligheter som avhenger av landets lover og bestemmelser.

Hva kan man si om styring og styre? Skal folk delta og utføre selve styringen selv? Derfor er valg og folkeavstemninger essensen i å styrke demokratiet. Det er andre former som kan hjelpe folket å uttrykke sine meninger og bli hørt: underskriftskampanjer, demonstrasjoner, leserinnlegg på nett eller papirutgave av avis, medlemskap i et parti eller forretning.

Det er andre punkter ved demokrati teori som ikke bør glemmes – følgende idealer er hentet fra Robert A. Dahls bok, *Democracy and its Critics* (Dahl, 1991):

Effektiv deltakelse. Før en bestemmelse er vedtatt, kan andre si hva de mener om dette gjennom rådgivende uttalelser eller høringer. Aviskommentarer eller debatt i nettforum er gode bevis på dagens effektive deltakelse av samfunnets borgere som viser at hun eller han bryr seg.

Stemmelikhet innebærer at alle stemmene teller likt og det er mulighet for å stemme for eller mot. I Norge er det slik at en stemme i Oslo ikke telles likt med en stemme fra Finmark, på grunn av mandatfordelingen. Det er derfor ikke absolutt stemmelikhet i realiteten.

Opplyst forståelse. Det innebærer at borgerne skal ha muligheten, innen vis tid, å få vite hvordan en bestemmelse skal virke og dens konsekvenser. Det er offentlighetsloven som gir rett til enhver samfunnsborger til innsikt i offentlige dokumenter.

Kontroll med den politiske agendaen. Folkestyret bestemmer hvilke saker som kommer på dagsorden for å bli behandlet. Demokratiske prosesser er åpne i det tilfelle at politisk retning kan forandres. Rettslig reguleringer av demokrati foregår via valg av folkevalgte organer og videre kontrolleres organers sammensetning og funksjonsmåte med grunnloven og lokalt med kommuneloven.

Inkluderende. Hvert enkelt og alle medlemmer i styret har rett til å delta. Om man vil og har lyst kan bli medlem eller danne et nytt parti.

Grunnleggende rettigheter: Demokrati kan oppfattes at folk skal være frie og like til å bestemme over sine egne liv, kommunisere med hverandre, ha rett til å samle informasjon, uttrykke sin mening. Demokrati er mer en bare politisk prosess det er også system med grunnleggende rettigheter som er nevnt ovenfor.

Rose trekker tre hovedretninger innen demokrati teori som vi skal gå nærmere inn på: direkte demokratiet, det indirekte eller representative demokratiet og det kommunikative eller deliberative demokratiet. (På grunn av begrenset størrelse på oppgaven har vi valgt å beskrive kun de to første modellene; den siste modellen står det kort om i begrepsforklaringene Kap. 2.2)

4.1 Direkte demokrati

Hovedideen i direkte demokrati er at folket deltar direkte i møter og vedtar kollektivt bindende beslutninger gjennom folkeavstemninger. Borgerne har mulighet til å delta i hele beslutningsprosessen og vedtakene fattes ved at man gir uttrykk for sin preferanse fra de mulige alternativene. Deretter fører preferanser frem til det endelige vedtaket.

I Norge er det ikke tillatt med direkte folkeavstemninger. Kommunenes myndighet gir ikke lov til å delegerer myndigheten videre til folket. Det er bare lov med rådgivende folkeavstemninger. Bindende folkeavstemninger gjennomføres i Sveits og brukes flere ganger i året.

4.2 Indirekte demokrati

Indirekte demokrati er et svar på de praktiske problemene ved direkte demokrati. Denne modellen hjelper å realisere direkte demokrati med mange medlemmer. Representanter skal kunne opptre på vegne av andre i vurdering av beslutninger. Den vanlige borger deltar mer indirekte enn direkte.

I dagens samfunn er rent direkte demokrati vanskelig å finne. Demokrati begrepet er nærmest ensbetydende med representativt demokrati. Det finnes tilsetning av direkte demokrati i form av avstemninger og folkemøter men vanligvis blir beslutninger vedtatt av representanter. Derfor står representasjon sentralt i indirekte demokrati og har blitt vanlig å bruke betegnelsen

representativt demokrati om indirekte demokrati. Det utpeker seg to retninger i denne sammenheng. På den ene siden er et begrenset engasjement hvor det er nok å delta i periodiske valg av politiske representanter. På den andre side finnes de som ser på representasjon som trussel mot demokratiet. Deltakelse og engasjement er kjernen i demokrati.

I faglitteratur betegnes disse to retninger som henholdsvis konkurranse demokrati og deltaker demokrati.

4.2.1 Konkurransedemokrati

I konkurransedemokratiet ser man på folkelig engasjement som en trussel derfor det pekes ut folkeutvalgte. Beslutningstakere velges gjennom periodiske valg og kandidater må konkurrere om befolkningens stemmer. Det er viktig punkt i konkurranse demokrati.

Ut fra dette perspektivet er valget og stemmeseddelen viktige betingelser for å skape demokrati innen konkurranse feltet. En viktig indikator på borgernes deltakelse i konkurransedemokratiet er valgdeltakelsen. Det samme skjer i Norge hvor partier konkurrerer om stemmer fra befolkningen i valgprosessen.

4.2.2 Deltaker demokrati

Deltaker demokratiet har oppstått som en reaksjon på konkurransedemokratiet. I motsetning til konkurransemodellen, som ikke er spesielt opptatt av bred politisk deltakelse, er utgangspunktet for deltakermodellen motsatt. Her betraktes demokratiet som noe mer enn generelle partiprogram, konkurranse og avstemminger.

Bredt folkelig engasjement er viktig forutsetning for å sikre samfunnets beste. Deltakelse har en nytteverdi både for personer så vel som samfunnet, og ble ansett å være viktig innenfor andre felt, og ikke bare i politikk.

Engasjement og deltakelse er viktig i det norske samfunnet og politiske liv, men enda viktigere i valget. Uten engasjement (jf. Kap 7.1) blir deltakelse i valget svekket, som videre leder til spørsmål om valgets legitimitet.

4.3 Oppsummering av demokratiteori

I denne teori delen prøvde vi å beskrive lokaldemokrati modeller fra pensum artikkelen til Lawrence E. Rose (Rose, 2005). De ovenfor nevnte demokrati modellene er idealer, og beskriver de ulike retningene. Hvilke demokratimodeller finner vi i Norge? Det er blandet demokrati: Det er innslag av konkurransedemokrati hvor det konkurreres om sentrale politiske posisjoner i frie periodiske valg. På andre siden finnes politisk engasjement og deltakelse fra deltakerdemokratiet hvor borgerne utvikles som demokratiske individer. Vår tids demokratier er mer eller mindre pluralistisk som kjennetegnes av et mangfold av frie partier, medier og organisasjoner.

5 Juridiske hensyn

Selve bærebjelken i det demokratiske samfunn er det rettslige grunnlaget som er lovfestet i Grunnloven (Grl.). Valgloven er sentral. Kommuneloven og straffeloven omhandler også valget. Flere andre lover og forskrifter kommer til anvendelse ved innføring av elektroniske valgordninger. Dette gjelder personopplysningsloven, personopplysningsforskriften, eSignaturloven, eForvaltningsforskriften, eKomloven, diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, lov om forsøk i offentlig forvaltning og Europarådets rekommandasjoner. Pr. 2009 er det vedtatt noen lovendringer og dessuten planer om forsøksordning for stemmerett for 16-åringer. I dette avsnittet omtales ikke ulovfestet rett om valg og maktfordelingsprinsippet. Se KRD rapporten 2006 (Kommunal- og regionaldepartementet, 2006).

5.1 Grunnloven

Grunnlaget for valg står angitt i kapittel C i Grunnloven: "Om Borgerret og den lovgivende Magt". Grunnlov er forkortet som Grl.

Vi har grunnlovsværn for at folket, gjennom sine representanter, er lovgiver j.fr. Grl.§49. Sentrale bestemmelser er Grl.§50 om stemmeberettigede, Grl.§51 om manntallførsel, Grl.§53 om tap av stemmerett, Grl.§54 om hyppighet av stortingsvalg, Grl.§55 om organisering, Grl.§57 om antall stortingsmedlemmer og valgdistrikt, Grl.§58 om at valgene holdes særskilt for hver kommune, Grl.§60 om at former for avgivelse av stemme angis i lov så som personlig eller uten fremmøte og Grl. §71 som angir at stortingsperioden er på 4 år.

Regjeringen og forvaltningen har i mange tilfelle mulighet til å gjøre vedtak om forskrift med hjemmel i lov jf. kapittel B i Grunnloven ”Om den udøvende Magt, Kongen og den konglige Familie”. Stortinget har den lovgivende makt jf. Grl.§76 og Stortinget har også andre klart definerte viktige fullmakter jf. Grl.§75. Lovlig grunnlovsendring er angitt i Grl.§112 (Grl.§79).

5.2 Valgloven

Her angir man omfattende og nøye bestemmelser om organisering og kontroll. Lovens formål er meget vid. Hele loven skal sees i lys av lovens formål. Her står det at man skal legge forholdene til rette slik at borgerne ved *frie, direkte og hemmelige* valg skal kunne velge sine representanter til Stortinget, fylkesting og kommunestyre.

Valget forutsettes organisert i kommunene. Valgstyret velges av kommunestyret jf.§4-1. Man har også fylkesvalgstyre når det er fylkesvalg, og riksvalegstyre ved stortingsvalg. Det gis omfattende muligheter til å angi forskrift i §§ 2-9, 6-9, 7-3, 8-6, 9-10, 10-10.

- om manntallsføringen, samt om produksjon, utforming, utsendelse og bruk av valgkort.
- behandlingen av listeforslagene
- utføring, trykking og utsending av stemmesedler
- gjennomføringen av forhåndsstemmegivningen
- organiseringen og gjennomføringen av stemmegivningen på valget, og om oppbevaring og transport av valgmateriell.
- prøving av stemmegivninger og stemmesedler, om opptelling av stemmesedler og om protokollering av valg.

I Kap. 6 står det om krav til og behandling av listeforslag. Dette er et viktig forberedende arbeid. Kap. 7 i loven angir velgernes adgang til å endre på stemmesedler. I § 9-8 står det at alt valgmateriell skal oppbevares og transporteres på betryggende måte. I § 10-4 står det at valgstyret er ansvarlig for opptelling av stemmesedler. Opptellingen foretas av de personer og *på den måten* valgstyret har bestemt.

Kap. 13 angår prøving av valgets gyldighet og klage. § 13-5 omtaler gjennomføring av omvalg. Her står det at dersom det er nødvendig av hensyn til en hensiktsmessig gjennomføring av omvalget, kan departementet *gjøre unntak fra bestemmelser i denne lov*. I § 15-2 står det at oppbevaring, avhending og tilintetgjøring av valgmateriell etter at valget er

over, skal skje i henhold til arkivlovens bestemmelser og forskrift gitt i medhold av denne. I § 15-9 står det at statskassen dekker utgifter til kommunenes og fylkeskommunenes lovpålagte virksomhet ved stortingsvalg. Det er et viktig prinsipp at velgeren skal avgi stemme i ”enerom og usett”, jf. §§ 8-4 (1) og 9-5 (3). Det er ett unntak av hensyn til velgere som trenger hjelp i forbindelse med selve stemmegivningen, bestemmer loven at slik hjelp skal gis av valgfunksjonær. Kravet om at stemme skal avgis hos stemmemottaker, har også et unntak vedrørende å avgi stemme pr. brev, jf. § 8-2 (3). Dette angår mange av de som bor i utlandet. Det er mulig å starte forsøk jfr. § 15-1 som angir hjemmel for forskrift. Man skal også ha ambulerende valgmottak. Valgloven fastsetter i § 8 – 3 sjette ledd at velgere som holder til innenriks, bortsett fra på Svalbard og Jan Mayen, og som på grunn av sykdom eller uførhet ikke kan stemme i et valglokale, etter søknad til valgstyret kan be om å få forhåndstemme der de holder til. Se Kap 5 (Ot.prp. nr. 32, 2008-2009).

Alle landets kommuner er invitert til å søke om å få delta i et forsøk med stemmerett for 16-åringer. Forsøket er hjemlet i valgloven § 15-1 som åpner for forsøk med gjennomføring av valg på andre måter. Se Kommunalnytt nr.4 (Kommunal- og regionaldepartementet, 2009)

Det blir noen endringer i valgloven og kommuneloven. Se (Ot.prp. nr. 32, 2008-2009). Dette omhandler lengre åpningstider, flere todagers valg, anledning til å stemme ekstra tidlig og valgobservasjon. Det skal dessuten innføres sanksjoner ved brudd på forbudet mot å offentliggjøre valgresultat og prognoser laget på grunnlag av undersøkelser gjort på valgdagen før valglokalene stenger kl. 21 på valgdagen. Man skal i kommuneloven lovfeste prinsippet om at kommunene kan holde lokale rådgivende folkeavstemninger.

5.3 Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven

Lovens formål er å fremme likestilling og likeverd, sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse for alle, uavhengig av funksjonsevne, og hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Loven skal bidra til nedbygging av samfunnsskapte funksjonshemmende barrierer og hindre at nye skapes.

Direkte og indirekte diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne er forbudt. Med direkte diskriminering menes at en handling eller unnlatelse har som formål eller virkning at personer på grunn av nedsatt funksjonsevne blir behandlet dårligere enn andre blir, er blitt eller ville blitt behandlet i en tilsvarende situasjon. Med indirekte diskriminering menes

enhver tilsynelatende nøytral bestemmelse, betingelse, praksis, handling eller unnlatelse som fører til at personer på grunn av nedsatt funksjonsevne stilles dårligere enn andre.

Forskjellsbehandling som er nødvendig for å oppnå et saklig formål, og som ikke er uforholdsmessig inngripende overfor den eller dem som forskjellsbehandles, anses ikke som diskriminering etter loven her.

I § 11 beskrives plikten til universell utforming av informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT)

Med IKT menes teknologi og systemer av teknologi som anvendes til å uttrykke, skape, omdanne, utveksle, lagre, mangfoldiggjøre og publisere informasjon, eller som på annen måte gjør informasjon anvendbar.

Nye IKT – løsninger som underbygger virksomhetens alminnelige funksjoner, og som er hovedløsninger rettet mot eller stillet til rådighet for allmennheten, skal være universelt utformet fra og med 1. juli 2011, men likevel tidligst tolv måneder etter at det foreligger standarder eller retningslinjer for innholdet i plikten. For eksisterende IKT – løsninger gjelder plikten fra 1. januar 2021. Plikten omfatter ikke IKT – løsninger der utformingen reguleres av annen lovgivning. Det kan gis dispensasjon fra plikten etter annet ledd dersom det foreligger særlig tungtveiende grunner. I forskrift skal det gis nærmere bestemmelser om avgrensning av virkeområdet og innholdet i plikten til universell utforming.

6 Tekniske hensyn

Dette er en innføring i det tekniske aspektet ved gjennomføring av elektronisk valg, de problemstillingene og utfordringene som må løses via tekniske systemer og rutiner.

De problemstillingene som er beskrevet her har hovedsakelig blitt hentet fra delen ”Tekniske utfordringer og mulige løsninger” av rapporten om e-valg levert til Kommunal og Regionaldepartementet i 2006. Dette dreier seg om de tekniske utfordringene som arbeidsgruppen bak rapporten har identifisert og beskrevet samt løsningsforslag på disse.

Et elektronisk valgsystem bør bestå av en stemmegivningsklient, stemmemottakstjener altså maskinen man avgir stemmen på og maskinen som mottar og teller opp stemmen, en datalinje

eller et datanett mellom disse to, og et system med bakenforliggende datamaskiner som mottar, behandler og teller opp stemmene.

Når man bytter fra den tradisjonelle papirbaserte valggjennomføringen til et elektronisk system så forsvinner den tradisjonelle gjennomsiktigheten til valget, det blir vanskeligere for den vanlige borger å oppdage uregelmessigheter ved valget og man er i større grad tvunget til å stole på et større antall eksperter. Disse ekspertene vil være de med den tekniske kompetanse som har utformet valgsystemet og drifter dette under valggjennomføringen. (Kommunal- og regionaldepartementet, 2006)

	Kontrollerte omgivelser	Ukontrollerte omgivelser
Papir	1. Tradisjonell papirstemmeseddel i valglokalet	3. Stemmegivning på papir utenfor valglokalet (brevstemme)
Elektronisk	2. Elektronisk utstyr i valglokalet (datamaskin med pekeskjerm, mus eller tastatur)	4. Elektronisk stemmegivning utenfor valglokalet (Internet, SMS, o.l.)

Figur 2.1: Ulike former for stemmegivning. Kilde: (Kommunal- og regionaldepartementet, 2006)

6.1 Ukontrollerte omgivelser

Et fundamentalt problem er å få sikre at velgeren i det hele tatt får avgitt sin stemme elektronisk. I ukontrollerte omgivelser, for eksempel på en datamaskin hjemme hos velgeren, er det umulig å sikre seg en 100 prosent sikker overføringskanal fra velger til en elektronisk stemmemottakstjener med det datatekniske utstyret man finner i arbeidsplasser og hjem i dag. Et problem med avstemning i ukontrollerte omgivelser er at på grunn av valgets krav om anonymitet så blir kontrollmulighetene for velgeren begrenset. I andre sensitive transaksjoner som for eksempel nettbanken kan man selv kontrollere at informasjon har blitt riktig registret i ettertid gjennom kontoutskrifter. Siden innholdet i en stemme skal være hemmelig vil en lignende løsning for valget falle bort.

Når man tar stemmegivningsklienten ut av de kontrollerte omgivelsene i valglokalet og lar velgere stemme fra hjemmet på egne datamaskiner oppstår det en god del

sikkerhetsutfordringer. Stemmegivningsklienten er under liten eller ingen kontroll fra valgmyndighetene og dataoverføringen kan ofte skje over offentlige datanett. Dette åpner for store og komplekse sikkerhetsproblem. Det blir vanskelig å sikre seg at alle stemmer blir riktig registrert når det er et usikkert system mellom velgeren og valgsystemet. Kontroll av valgsystemet blir også vanskelig, hvis noen har bestemt seg for å forsøke valgfusk gjennom for eksempel hacker angrep så har det liten betydning at man har testet systemet på forhånd når et slikt angrep kommer på valgdagen. Problemene som elektronisk avstemning i ukontrollerte omgivelser stiller ovenfor kan hovedsakelig blir møtt på to forskjellige måter:

- Man tar i bruk andre datateknisk utstyr med mye høyere sikkerhet enn det man har i dag og bruker sikrere datakommunikasjonskanaler.
- Bruke parallelle, teknisk uavhengige kanaler slik at velgeren kan få bekreftet stemmegivningen.

En mulig løsning er å avgi stemmen over to forskjellige datanettverk. Man kan for eksempel registrere en stemme over Internett fra en velger sin hjemme-pc men ikke bekrefte at stemmen er gyldig før man har mottatt en bekreftelse fra velgeren over mobiltelefon nettverket, for eksempel i form av en SMS melding. Dette øker sikkerheten betraktelig også fordi GSM nettverket i dag er sett på som sikrere enn Internett. Det er imidlertid ikke veldig sannsynlig at de fleste velgere vil finne seg i et slikt komplisert valgsystem. (Kommunal- og regionaldepartementet, 2006)

6.2 Kontrollerte omgivelser

I motsetning til elektronisk avstemning i ukontrollerte omgivelser har man også sett på elektronisk avstemning i kontrollerte omgivelser, det vil si innenfor det tradisjonelle valglokalet. Et alternativ her er å bruke spesialbygde datamaskiner til avstemning. Dette har flere fordeler, som sikkerhet mot ondsinnet programvare på maskinene og mot innside angrep mot de bakenforliggende valgsystemer. Brukergrensesnittet kan gjøres meget enkelt på slike maskiner, for eksempel ved å bruke en enkel touchskjerm ved avstemning og man slipper distraherende momenter som man kan oppleve på personlige datamaskiner som er unødvendig komplekse for en elektronisk avstemning. Det er også enklere å teste at systemet virker som det skal og at maskinene ikke har blitt modifisert eller blitt angrepet av ondsinnet programvare.

Programvaren som blir brukt i slike valgømat må ikke nødvendigvis være eksklusiverende mot andre elektroniske plattformer. Så langt det er mulig burde derfor programvaren være mulig å bruke både på en valgømat og en personlig datamaskin. Tanken er at ettersom det blir mer attraktivt å flytte den elektroniske avstemningen ut av valglokalet og inn i de ukontrollerte omgivelsene hos velgernes stuer og arbeidsplasser så kan programvarens kompatibilitet gjøre overgangen lettere for de bakenforliggende systemene å tilpasse seg og for velgerne som har blitt vant til programvaren fra tidligere valg via valgømat.

6.3 Hensynet til demokratiske prinsipper

Et viktig krav til alle valggjennomføringer er at valgresultatet skal være etterprøvbart. I motsetning til tradisjonelle valg der man har stemmesedler som man kan telle opp på nytt hvis det er tvil om valgresultatet, er det ingen ideell erstatning for dette i et elektronisk valg. En foreslått løsning er at når man har avgitt stemme på en valgømat så får man en papirutskrift av stemmen som man kan verifisere gjennom et vindu og som deretter havner i en valgurne. Dette lar seg imidlertid ikke gjøre når man stemmer i ukontrollerte omgivelser på grunn av manglende kontroll over slike valg ”kvitteringer”. Det eneste alternativet er derfor at stemmene loggføres elektronisk på de sentrale tjenermaskinene.

Av demokratisk hensyn legges det opp til at en stemme avgitt elektronisk skal kunne trekkes tilbake eller overskrives av en ny, senere stemme. Dette for å sikre mot valgfusk i form av kjøp og salg av stemmer og såkalt ”familie” stemming der velgeren blir utsatt for påvirkning fra andre tilstede. Det er derfor ønskelig at en avlag stemme skal kunne overskrives eller endres senere. For at dette skal være mulig blir det derfor nødvendig å ha et system der en elektronisk stemme nødvendigvis må være koblet til velgerens identitet, helt fram til det tidspunktet hvor den avgitte stemmen ikke lenger kan endres eller trekkes tilbake.

6.4 Anonymitet og stemme kvittering

Rutiner for å ivareta velgerens anonymitet blir viktig i et E-valg.

Den foreslåtte løsningen på dette er et slags elektronisk dobbelkonvolutt system. Man konstruerer to ”konvolutter” som er kryptert or trenger en nøkkel for å tyde. Man har da to nøkler, en for å kunne lese stemmen (den indre konvolutten) og en for å kunne verifisere at stemmen faktisk kommer fra den angitte velgeren (den ytre konvolutten). Når velgeren har avgitt stemmen sin blir den kryptert med en offentlig nøkkel brukt av valget for å forsegle den

indre ”konvolutten”. Stemmen kan så bare leses ved bruk av en velgers private nøkkel, dette kan sees på som åpning av den ytre ”konvolutten”. Disse to nøklene blir generert av en sikkerhetsmodul like før valget, den offentlige nøkkelen blir tildelt igjennom programvaren

Når velgeren har avgitt sin stemme er det viktig at han eller hun får en bekreftelse på dette. Man skal kunne få bekreftelse på at de bakenforliggende systemer har registrert velgerens stemme over det samme medium som man brukte til å avlegge stemmen, for eksempel en nettleser eller en valgomat. Det er også blitt foreslått at man kan motta bekreftelse over andre kanaler en det man avga stemmen på, for eksempel hvis man er registrert i manntallet med et mobiltelefonnummer så kan man få bekreftelse over SMS. Bekreftelsen på at stemmen er registrert vil kun fortelle en det, man skal ikke kunne se *hva* stemmen inneholdt.

6.5 Ondsinnet programvare

En av de største trusler mot personlige datamaskiners sikkerhet er datavirus. Generelt sett er anti-virus programvare og beskyttelse dårlig eller ikke eksisterende hos mange av dagen private datamaskin brukere. Det forekommer mange forskjellige typer virus og skadene de kan gjøre er sterkt varierende. Mange har virus på datamaskinene sine uten å være klar over det, fordi et ondsinnet program som dette ikke nødvendigvis manifesterer noen ”symptomer” som er lett å oppdage for en gjennomsnittlig teknisk kompetent data bruker. Slike virus kan ligge på en datamaskin og vente til et valg før de blir aktivert, dette gjør det vanskelig å ha kontroll over at datamaskinen som blir brukt til å stemme er sikret mot valgfusk av denne art.

Den programvaren som benyttes i e-valget på velgerens datamaskin burde derfor ha et meget høyt sikkerhetsnivå for å beskytte mot slikt. Siden det er nærmest umulig å kunne sikre seg 100 prosent mot slikt så er det sannsynligvis behov for en annen løsning en stemming igjennom for eksempel en nettleser eller et program som kjøres av vanlig operativ system som Windows, Linux og Mac OS. En foreslått løsning er en CD som man kan starte datamaskinen fra som vil fungere som et slags midlertidig operativsystem for en datamaskin som man skal avlegge stemmen sin fra (Kommunal- og regionaldepartementet, 2006). Problemet her blir kompatibilitet og brukervennlighet. Hvis denne løsningen ikke er enkel nok eller er kompatibelt med nesten alle slags dataenheter så vil det være en dårlig løsning. Hvor mye teknisk kompetanse kan man kreve av velgeren? Vil folk være interessert i å stemme elektronisk hvis prosedyren er for komplisert eller tar for lang tid?

Det er grunnleggende at programvaren som blir brukt til avstemningen kan løse disse problemstillingene. Velgere må føle at de sparer tid og får det lettere ved å stemme elektronisk, hvis ikke blir et av hovedargumentene borte for e-valg. Programløsningen må derfor være så enkel å bruke som mulig for selv de minst teknisk kompetente, samtidig som det må være sikkert nok til å kunne beskytte mot ondsinnet programvare som virus og spyware.

6.6 Datainnbrudd

Datainnbrudd eller hacking er en annen trussel som det er vanskelig å sikre seg 100 prosent mot. Dette kan skje i stor skala mot de bakenforliggende systemer men det er også lettere å iverksette tiltak mot. Derimot er det vanskeligere å beskytte velgeres private dataenheter mot slike angrep, det kan være angrep rettet mot enkeltpersoner av personlige motiver eller et ønske om å sabotere eller ødelegge valget for noen. Det er ingen konkrete tiltak her som kan gjøre det helt sikkert at dette ikke forekommer men det er tiltak man kan ta for å redusere sjansene for slik sabotasje. Ansvarer må her legges på valgmyndighetene for å opplyse velgere om tiltak for å sikre sine datamaskiner. Oppdatering av programvare og virus kontroll er viktig samt å legge såkalte ”sterke” passord inn på datamaskinen som er vanskeligere for en hacker å knekke.

7 Drøftelse av intervjuene og spørreundersøkelsen

Uttalelsene som drøftes nedenfor kommer fra intervjuene vi hadde med interesseorganisasjonene. Vi har plukket ut de uttalelsene vi mener er interessante for å belyse ulike holdninger til e-valg, som vi så drøfter opp mot relevant teori og innsamlet data fra spørreundersøkelsen med Studentparlamentet. Av plasshensyn har vi ikke mulighet til å drøfte alle funn fra undersøkelsene våre, så vi har valgt å fokusere på de temaene som ikke blir nevnt særlig i rapporten fra 2006. Uttalelsene er anonymisert siden det var en forutsetning for å få gjennomført intervjuene. For mer utfyllende forklaring angående anonymitet les kapittel 3.3, fjerde avsnitt.

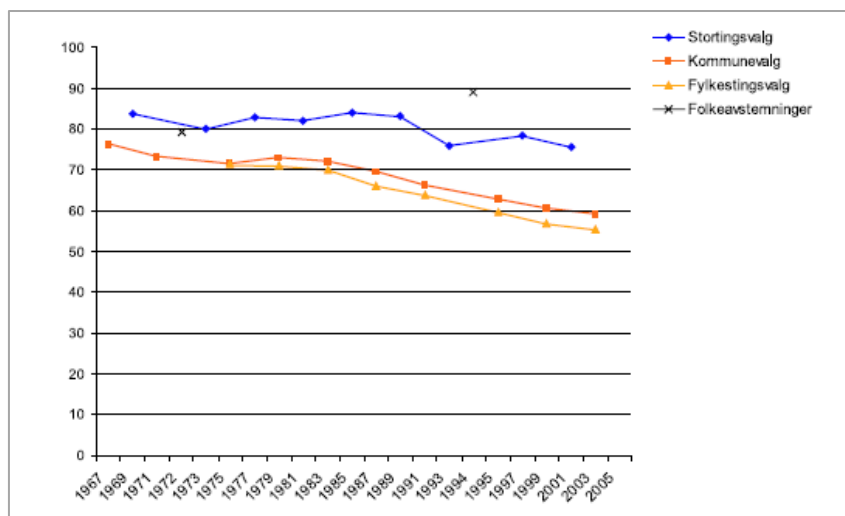
7.1 Engasjement

Uttalelse:

”Jeg tror nøkkelen til økt valgoppslutning er en engasjerende politisk debatt. Å dyrke engasjementet bør prioriteres fremfor å gjøre det enklere å stemme.”

Denne uttalelsen kom i forbindelse med at vi hadde diskutert ”E-valg 2011 prosjektet”. Intervjuobjektet sa seg skeptisk til en prøveordning med e-valg, og begrunnet det blant annet med å påpeke hvor viktig en engasjerende og tydelig debatt i forkant av valg har å si på valgoppslutning, og at fokuset bør rettes i denne retningen fremfor å søke løsninger som gjør det enklere å stemme. Men å bruke elektroniske hjelpemidler til å berike den politiske debatten og nå ut til velgerne ble ansett som positivt.

I figur 2.2 ser man at siden 60-tallet har velgeroppslutning ved lokalvalgene i Norge hatt en brattere nedadgående kurve enn ved rikstinget. Valgforskeren Bernt Aardal mener at en årsak til denne utviklingen kan være en lavere politisk intensitet under lokalvalgene. Dessuten er det slik at ”[i] kommuner der temperaturen på valgkampen er høy, finner man typisk nok høyere deltakelse enn i kommuner med lav intensitet og engasjement.” (Aardal, 2002, s. 31) Dette gir en indikasjon på at velgerne blir engasjerte av den mer intensive og konflikt artede valgdebatten som er på riksnivå, og som man ikke i like sterk grad finner på lokalnivå. Et annet moment som Aardal peker på er at en svært liten andel velgerne lar være å stemme ved flere valg på rad. Det innebærer at de velgerne som konsekvent aldri stemmer, kun utgjør et fåtall av de som ikke stemmer ved et valg (Aardal, 2002, s. 36).

Figur 2.2: Valgoppslutningen fra 60-tallet til i dag. Kilde: (St.meld. nr. 17, 2004-2005)

Med e-valg blir det mer tilgjengelig for velgeren å avgi sin stemme, samt at muligheten for å stemme flere ganger før valgdagen vil kunne øke sannsynligheten for at flere får avgitt sin stemme. En konsekvens av å gjøre valgbehandlingen mer tilgjengelig og mindre arbeidskrevende, kan være at velgeren mister følelsen av at hennes stemme er viktig. Valgbehandlingen på Internet kan derfor muligens oppfattes mer som en spørreundersøkelse, fremfor en rettighet man har som borger.

I spørreundersøkelsen vi gjennomførte blant Studentparlamentets medlemmer var 77 % positive til påstanden, ”Jeg tror at økt valgoppslutning som resultat av e-valg vil styrke demokratiet”. Med forbehold om at påstandens kompleksitet kan sette spørsmålstegn ved om alle har forstått den likt, så er det rimelig å anta at et flertall av de som svarte, stiller seg positive til at økt valgoppslutning ved hjelp av e-valg er positivt for demokratiet. Dette indikerer at valgbehandlingen på Internet anses som like legitim som på tradisjonell måte, blant Studentparlamentets medlemmer.

Ut ifra et demokratiperspektiv så er det mest positive med e-valg at det øker tilgjengeligheten, og gir flere velgere muligheten å stemme. Spørsmålet er om det å øke tilgjengeligheten er det som skal til for å øke velgeroppslutning. Engasjementet som skapes når den politiske debatten intensiveres, har bevist å ha en positiv effekt. Men hvordan vil engasjementet hos velgerne påvirkes av at valgbehandlingen kanskje blir mindre høytidelig?

Valgforskningen viser at ”[J]o høyere sosial status og jo bedre integrert man er i samfunnet, jo høyere er valgdeltagelsen.” (Aardal, 2002, s. 24) Det kan derfor diskuteres om e-valg først og fremst styrker den velgergruppen som allerede har høyest valgdeltakelse, mens de med lavere sosial status blir satt enda mer på sidelinjen. Robert A. Dahl innførte begrepet ”politiske ressurser”, som er et bredere begrep en valgdeltakelse (Aardal, 2002, s. 24). En e-valgsløsning kan således tenkes å forsterke gapet gjennom å stimulere de politisk ressurssterke til økt valgdeltakelse, mens de med mindre politiske ressurser føler at det blir alt vanskeligere å gjøre sin borgerplikt og følge med i den politiske samfunnsdebatten. Digitale skiller, som vi kommer inn på i neste kapittel, kan derfor medføre at eldre, innvandrere, funksjonshemmede, personer med lese og skrivevansker m.m. føler at det blir for vanskelig å delta i den politiske debatten.

Foruten individuelle forhold som er nevnt ovenfor, så spiller også velgerens koblinger til organisasjoner en viktig rolle i forhold til politisk engasjement. Undersøkelser har vist at det er høyere valgdeltakelse blant de politisk ressursvake i Norge sammenliknet med samme gruppe i USA. Dette ble forklart med at de politisk ressursvake i Norge i høyere grad er medlemmer av organisasjoner, som bidro til mobilisering blant denne velgergruppen (Aardal, 2002, ss. 24-25).

7.2 Digitale skiller: Lese og skrive vansker

Uttalelse:

”Man må på alle måter minske det digitale skillet i befolkningen.”

Elektronisk stemmegivning reiser en rekke spørsmål innen feltet som kalles digitale skiller. Vi skal se etter digitale skiller som kan skapes av E-valg i to forskjellige samfunns grupper: mennesker med lese- og skrivevansker og de uten PC eller tilgang til Internett.

Først vil vi avklare kort begrepet digitale skiller. Digitale skiller forstås da som sosiale, økonomiske og kulturelle skiller som drives eller aksentueres av de digitale prosesser og av informasjonsteknologi (Frønes, 2002, s. 9). Digitale skiller kan fines innen forskjellige felter og det kan være skiller mellom individer, grupper, land eller regioner. Generelt sett referer begrepet til tilgang til PC og Internett.

Det er en del av befolkning i samfunnet som har flere problemer enn hvordan å beherske ny teknologi. De som har lese- og skrivevansker har ytterligere utfordringer å beherske ny teknologi.

En tredjedel av den norske voksenbefolkningen har en leseferdighet som av internasjonale eksperter er definert som utilstrekkelige i forhold til lesekravene i dagens arbeids- og hverdagsliv (Tollaksen, 2006).

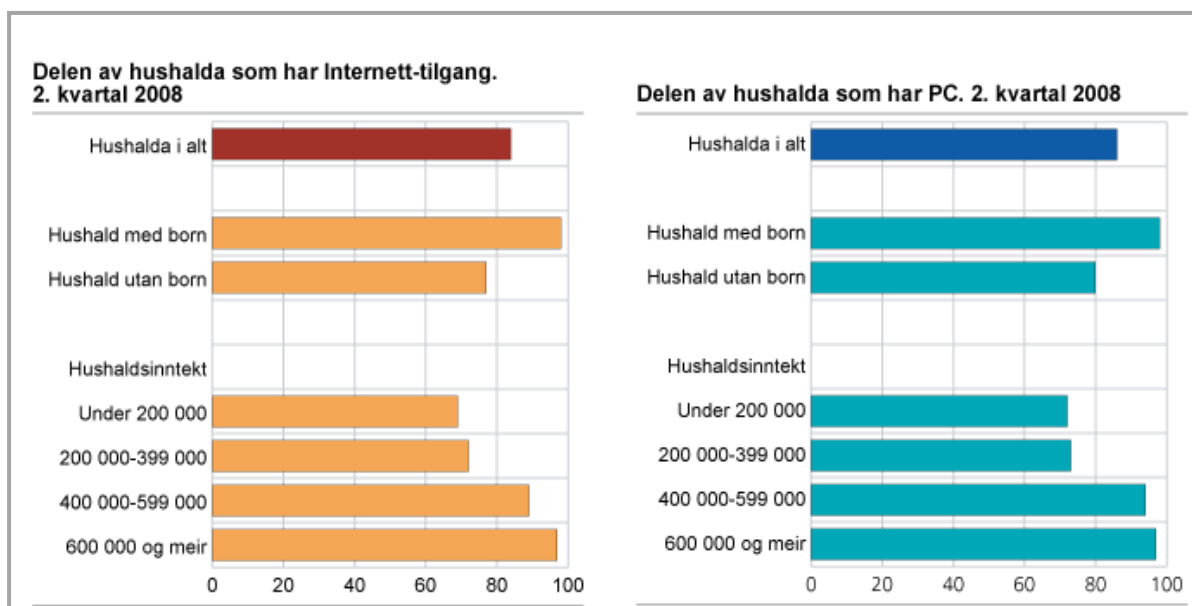
I et av intervjuene ble vi konfrontert med denne problemstillingen at mennesker med lese og skrive vansker har problemer å uttrykke sin mening skriftlig eller komme frem med synspunkter. Hva kommer til å skje når den samme gruppen bli utfordret til å stemme elektronisk? Kommer de til å føle seg utelatt som samfunnsborgere?

Hvor aktuell er denne problemstillingen knyttet til skrive- og lesevansker?

26 prosent av voksenbefolkningen i Norge, ca. 775 000 personer, er i risikogruppen. Stor andel av voksne med svak lese- og skrivekompetanse er i jobb; til sammen gjelder dette nærmere en halv million mennesker i Norge (Tollaksen, 2006).

Det er noe å bekymre seg for og det burde settes mer ressurser for hjelpe disse mennesker med lese- og skrivevansker. Men det finnes en annen side av digitale skiller problematikken, nemlig at ikke alle har tilgang til PC og Internett.

Statistikken viser at det er 14 til 16 prosent av befolkningen som ikke kan stemme elektronisk hjemmefra. Er dette akseptabelt sett ut ifra et demokratiperspektiv? Hva er eventuelt tilbudet til denne gruppen, slik at de får avgitt sin stemme? Det er naturlig å tenke seg at de får gå til et stemmelokale eller en valgkiosk, for å kunne stemme. Men vil det bryte med universalitetsprinsippet? (Jf. Kap 7.3).

Figur 2.3: Tilgang til PC og Internet i Norge. Kilde: (Statistisk sentralbyrå, 2009)

To av de viktige demokratiske idealer ”inkluderende og effektiv deltakelse” kan tolkes slik at alle i landet må ha tilgang til PC og Internett for at valg skal være inkluderende. Det er lovfestet rett til strøm, så hvorfor ikke gjøre det samme med PC og Internett. eKomloven kan være aktuell i denne sammenheng for å sikre brukerne i landet gode og rimelige elektroniske kommunikasjonstjenester.

I spørreundersøkelsen vi gjennomførte blant Studentparlamentets medlemmer var 93 % positive til at systemet må ha spesialfunksjon til støtte for funksjonshemmede, svaksynte og

døve. Det er stor sannsynlighet for at mennesker med lese- og skrivevansker kan inngå i samme gruppe og burde få hjelp eller støtte fra e-valg tjeneste slik det var gjort i Brasilia, Brasil: "[...]graphical elements as the photo of the candidate, has allowed both complete and functional illiterate people to exercise their right to vote in a simpler, more intuitive and safer way than the traditional ballot." (Esteve, 2006, s. 58)

Generelt sett er det viktig ikke å la seg lokke til å tro at god PC og Internett tilgang automatisk fører til økt tilgang. Digitale skiller er fortsatt en utfordring i det norske samfunnet, og det er viktig at alle hensyn ivaretas, særlig når det er snakk om noe så grunnleggende og viktig i demokratiet som valgbehandlingen.

7.3 Universell utforming

Uttalelser:

"Man må passe på så man ikke tyr til individuell tilrettelegging for å gjøre det enklere å utvikle en universell løsning."

"Forhåndsstemming må ikke være en sær løsning, siden det vil stride mot at den skal være universell."

Den nye diskriminerings- og tilgjengelighetsloven trådte i kraft 1. Januar 2009 (jf. Kap. 5.3), og skal "[...] bidra til nedbygging av samfunnsskapt funksjonshemmende barrierer og hindre at nye skapes." (Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, § 1) Loven plikter også offentlig virksomheter til å fremme prinsippet om universell utforming, slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig.

For at en e-valgsløsning skal kunne benyttes av flest mulig personer med ulike funksjonshemminger, stilles det strenge krav til den tekniske utformingen. I et av intervjuene våre ble det sagt at "[d]et er lettere å utforme en universell e-valgsløsning dersom den bygges fra grunnen av". Å programmere en e-valgsløsning fra grunnen av er mer kostnadskrevende enn å gå til innkjøp av allerede utviklede løsninger, såkalt hyllevare, men mulighetene for å utvikle et system som fremmer prinsippet om universell utforming er større. I samme intervju ble det også advart mot å ty til individuell tilrettelegging for å gjøre besparelser i utviklingsarbeidet, siden det vil bryte med diskriminerings- og tilgjengelighetsloven som sier at virksomhetens alminnelige funksjon skal kunne benyttes av flest mulig.

I spørreundersøkelsen vi gjennomførte blant Studentparlamentets medlemmer spurte vi om et e-valgssystem må ha spesialfunksjoner til støtte for funksjonshemmede, svaksynte og døve. 93 % var ”helt enig” i dette, hvilket tyder på at det er konsensus om at det bør tilrettelegges for borgere med spesielle behov, og at også funksjonshemmede har rett til å anvende seg av det samme systemet. Utfordringene med å utvikle en universell utformet e-valgsløsning er å kunne tilby de samme funksjonene, samtidig som det ivaretar brukervennligheten for samtlige brukere. For eksempel kan det av sikkerhetsmessige årsaker være svært effektivt å benytte seg av SMS for å bekrefte identiteten til velgeren. En slik løsning kan derimot være vanskelig å implementere på en brukervennlig måte, og kan muligens utelukke personer med enkelte funksjonshemminger. Sann sett må også sikkerhetsaspektet vurderes når e-valgssystemet utvikles.

Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon (FFO) uttalte i sin høringsuttalelse til rapporten fra 2006³, at de stiller seg skeptiske til at elektronisk stemmegivning kun vil være et supplement til papirstemmer. Det begrunner de med at prinsippet om universell utforming forutsetter at elektronisk stemmegivning skal være tilgjengelig for alle. I vårt intervju med FFO ble denne holdningen gjentatt, og presisert opp mot dagens situasjon i forhold til ”E-valg 2011 prosjektet”. I prosjektrapporten fra 2006 står det at”[...] elektronisk stemmegivning kun anbefales som et supplement til den tradisjonelle måten å avgi stemme på, og at stemmegivning i valglokale vil bestå i overskuelig fremtid.” (Kommunal- og regionaldepartementet, 2006, s. 11) FFO mener derfor at elektronisk forhåndsstemming ikke må være en sær løsning, siden det strider mot at den skal være universell.

7.4 Tekniske problemer for folk flest

Uttalelser:

”Det er komplett umulig å få til et sikkert e-valg. Systemet kan manipuleres på mange forskjellige steder i e-valg prosessene.”

”Åpen kildekode er ingen garanti for at systemet er sikkert. Ingen kan titte inn i maskinen å se hvilken kildekode som egentlig blir brukt.”

³ (Kommunal- og regionaldepartementet, 2006)

”Borgerne har gjerne stor tro på at utøvelsen av forvaltningen er trygt og holder et høyt sikkerhetsnivå.”

For de fleste velgere så vil de bakenforliggende systemene og rutinene være lite synlige og kanskje ikke så interessante heller. De problem som oppstår av teknisk natur for disse er hovedsakelig lokalisert til deres egne dataenheter i hjemmet eller hvor de stemmer fra. Dette er en drøftelse om hvilke tekniske problemer velgere flest kommer til å bli stilt ovenfor i en elektronisk valggjennomføring i ukontrollerte omgivelser. Problemstillingen blir å balansere sikkerhet og brukervennlighet samt å drøfte i hvilken grad den gjennomsnittlige velger som skal benytte seg av dette systemet kan kreves å tilskaffe seg nærmere teknisk kompetanse som kreves for å øke sikkerheten eller funksjonaliteten av programvaren og dataoverføringen som skal benyttes i det elektroniske valget.

7.4.1 Kompatibilitet

Tilbake til spørsmålet om kompatibilitet. Det er viktig å huske at hvis velgere skal kunne benytte seg av egne, private dataenheter i valget så vil en stor utfordring å utvikle programvare som vil fungere på nesten alle datamaskiner. Med tanke på hvor mange forskjellige typer av datamaskiner som eksisterer i dag så er dette en stor utfordring. Det er veldig mange forskjellige operativsystemer og datamaskin modeller på markedet og det er viktig at man skal kunne bruke så mange av disse som mulig for å jevne ut digitale skiller for muligheten till å stemme elektronisk.

Hvis det skal brukes programmer som for eksempel en nettleser så må programvaren være kompatibel med en stor mengde forskjellige versjoner. Her blir spørsmålet om hvor mange typer nettlesere som skal kunne brukes og hvor mange versjoner som skal støttes. Hvis en velger for eksempel har en veldig gammel versjon av nettleseren sin, så er det mange sikkerhetshull som fortsatt eksisterer som nyere versjoner ikke lenger har. Hvor gammelt kan operativsystem og programvare være før man ikke kan benytte seg av elektronisk avstemming på det? Skal det kreves at alle velgere oppdaterer sine systemer til de nyeste versjonene?

Her er den største utfordringen velgernes egen tekniske kompetanse, hvis programvaren til avstemningen skal benytte seg av tredjeparts programmer som nettlesere så kan sikkerheten bli et enda større problem en hvis den tekniske valgløsningen benytter seg av sitt eget operativsystem, man må ta en vurdering av hav som er mest hensiktsmessig.

7.4.2 Brukervennlighet/grensesnitt

Brukervennligheten kan bli lettere å sikre hvis velgerne er kjent med programplattformen fra tidligere bruk men dette kan gå på bekostning av sikkerhet, på den andre siden så kan man gjøre velgernes dataenheter sikre for dataoverføring med egne operativsystemløsninger men under den risiko at færre velgere vil benytte seg av den elektroniske løsningen hvis det blir for komplisert å benytte seg av den.

Når en stemme blir overført via et åpent datanettverk som Internett er det mange sikkerhetsrisikoer som eksisterer. Som nevnt tidligere er det fare for at virus eller andre skadelige programmer endrer, leser eller annullerer stemmer men det behøver ikke nødvendigvis å være noe på selve datamaskinen som velgeren benytter seg av. Med litt teknisk kompetanse så kan noen som vil sabotere et valg ganske enkelt sette opp et eget trådløst nettverk i en mobil enhet som for eksempel en bil for å så kjøre rundt å lure velgere. En velger som benytter seg av et trådløst nettverk vil da kunne bli lurt til å tro at han eller hun har avgitt sin stemme når de faktisk har sendt informasjonen over et annet nettverk, og rett til vedkommende som sitter i bilen med sitt nettverk.

Det er også en stor mengde andre metoder for å sabotere valg over et slikt åpent nettverk i den hensikt å finne ut hva folk stemmer eller gjøre stemmen ugyldig. Det blir derfor viktig at sikkerhetstiltakene på data overføringen er gjennomfattende og pålitelige. Her kan det være snakk om kryptering av dataoverføring og tiltak for allmennopplysning når man skal avgi sin stemme i ukontrollerte omgivelser.

7.4.3 Programmeringsfeil

Slik som med alle datasystem og programmer er det alltid en viss fare for programmeringsfeil og andre "bugs" som kan skape problemer for systemets funksjonalitet. Dette skaper den problemstillingen at en teknisk feil fra forvaltningens side kan hindre velgere fra å stemme eller gjøre stemmen ugyldig eller sette sikkerheten til en stemmes innhold i fare. Det er derfor viktig at en forsvarlig mengde tester og kontroller av systemet blir gjennomført før det benyttes i et ekte valg, dette er den eneste metoden man har til å sikre at datasystemer skal fungere som de skal og jevnt vedlikehold, tester og oppdateringer i systemet vil være nødvendig.

7.4.4 Meninger fra intervjuene og spørreundersøkelsen om tekniske forhold.

Det var litt mindre enn halvparten fra intervjuene som ikke trodde e-valg ville være trygt å gjennomføre.

Fra spørreundersøkelsen var det bare 17 % som var redd for at noen kunne komme urettmessig til makten ved e-valg.

83 % mente at man burde kunne stemme trygt selv om vedkommendes PC var infisert av virus.

Det var overraskende at så mange som 60 % *ikke* var redd for at virus på egen maskin kunne slette eller endre avgitt stemme. Bare 20 % var redd for dette og vi hadde forventet det motsatte. Utvalget var en gruppe ung mennesker som man ville trodd kjente godt til utstrakt fare for hacking i mange datasystemer.

Svarene viste også at det *ikke* var av vesentlig betydning at valgresultatet ble klart tidligere enn hva som er tilfellet i dag, noe som også samstemmer med samtalene i intervjuene.

Vedrørende åpen kildekode svarte 30 % vet ikke og 53 % var positive til dette. 43 % mente at norske myndigheter bør eie alle rettigheter til programkoden i e-valg systemet. I intervjuene var de alle fleste positive til norsk eierskap av programkoden og åpen kildekode.

For å se om det er samstemmighet mellom svarene i fire av spørsmål, har vi foretatt en parvis krysskobling. Svarene angir antall personer som har svart ”helt” eller ”noe” på lignende spørsmål. Datagrunnlaget var såpass lite og oversiktlig at det enkleste var å lese ut informasjonen i fra oversiktlig tabeller produsert i SPSS⁴. (Se vedlegg 4 – Krysstabeller)

16 stykker hadde samsvarende enighet på spørsmålet om at man trodde økt valgdeltagelse ville styrke demokratiet og om at man ikke var redd for at noen kunne komme urettmessig til makten ved e-valg.

15 stykker hadde samsvarende enighet på spørsmålet om at man *ikke* var redd for at virus på egen maskin kunne slette eller endre avgitt stemme og spørsmål om viktigheten av at man kunne stemme trygt selv om egen PC var infisert av virus.

⁴ SPSS er verktøy for databehandling og statistisk analyse.

15 stykker hadde samsvarende enighet på spørsmålet om at man *ikke* var redd for at virus på egen maskin kunne slette eller endre avgitt stemme og spørsmålet om at man *ikke* var redd for at noen kunne komme urettmessig til makten ved e-valg.

17 stykker hadde samsvarende enighet på spørsmålet om viktigheten av at man kunne stemme trygt selv om egen PC var infisert av virus og spørsmålet om at man *ikke* var redd for at noen kunne komme urettmessig til makten ved e-valg.

Denne gruppen utgjorde i mellom 12 til 17 samstemte svar og det var halvparten av alle svarene fra spørreundersøkelsen. Vi kan da tolke det slik at minst halvparten ikke hadde betenkeligheter vedrørende en sikker gjennomføring av e-valg.

7.5 Nasjonal-ID/Personlig ID ved avstemning

Uttalelse: *"Vi har hatt veldig mange tekniske utfordringer med ID-brikken og er konstant under elektronisk angrep."*

For å bistå sikkerheten og å kunne gjøre det lettere å identifisere velgeren har det vært foreslått en mulig løsning igjennom en form for velgerakkreditiv, en personlig kode til hver velger på alt fra et vanlig kort til en ID-brikke lignende de som blir benyttet i bankenes nettbank tjenester.

Hensikten er at velgeren skal kunne identifiseres selv om han eller hun avgir stemmen sin i ukontrollerte omgivelser. Det er mange muligheter for hvordan en slik ID-brikke løsning kan kunne fungere samt hvordan den skal være effektiv i å løse det problemet den ble laget for.

Hvis man stemmer en gang så kan ID-brikken eller koden blir registrert i valgsystemet, siden kan ikke den koden benyttes igjen slik at man hindrer at den for eksempel faller i feil hender slik at andre skal kunne stemme for en, det er mulig det blir nødvendig å kun løse ut koder til velgere like før eller under valget slik at dette sikkerhets nettet blir mer effektivt.

Likevel er det viktig at man får mer enn en mulighet for å avlegge stemmen sin slik at enhver person som vil kjøpe stemmer ikke kan være sikker på at den stemmen han eller hun kontrollerer blir avgitt er den endelige stemmen velgeren vil avgi. Det blir derfor mer praktisk å ha nye koder for hver gang man vil avlegge stemme, i et system der den nye koden ikke vil være gyldig med mindre den forrige koden har blitt benyttet, en slik kode må da velgeren få tilskaffet seg etter at den første stemmen er gitt.

En lettere løsning på denne problemstillingen hadde vært å gi ut en ID-brikke til hver velger som de kunne motta en personlig kode på, på den måten blir det vanskeligere å tilegne seg noen andre sin kode fordi man må både være i fysisk besittelse av ID-brikken og man får ikke ut noen gyldig kode før det tidspunkt som de ansvarlige for valgavviklingen bestemmer.

eSignaturloven angir et meget høyt sikkerhetsnivå vedrørende autentisering, konfidensialitet, integritet og uavviselighet. eForvaltningsforskriften kan legges til grunn dersom det åpnes for bruk av en elektronisk autentiseringsmetode. Vi fikk dessuten opplyst i et intervju at id-tyveri nå skal behandles i straffeloven.

7.5.1 Praktisk anvending

Selv om noe slikt i dag kanskje er den sikreste løsningen er det en ganske stor hindring som står i veien, den menneskelige faktoren. Hvis man skal benytte seg av sin elektroniske ID-brikke (eller kode eller smartkort) ved hvert valg så blir det kun tatt i bruk hvert fjerde eller hvert andre år, en lang tid for å spare på eller huske noe slikt.

Hvordan skal man kunne forsikre seg om at når valgdagen kommer så vet alle velgere som vil benytte seg av e-valg om hvordan de skal få tildelt sin personlige kode og hvordan de skal benytte seg av den?

En mulig løsning kan være å benytte denne formen for personlig ID i flere av forvaltningens systemer enn valget. Når man i dag beveger seg mot en stadig mer automatisert interaksjon med forvaltningen kan det oppstå behov for en lignende form for sikker identifikasjon i flere sammenheng en stortings og kommunevalg.

Hvis det blir slik at man er vant til å benytte seg av en slik løsning ofte så blir det lettere for velgere å holde styr på hvordan man skal benytte seg av den. Det vil også være til fordel for de andre tjenester der det er et behov for en løsning hvor sikrere identifikasjon av brukeren er ønskelig.

Det kan bli viktig at den personlige ID løsningen er like enkel som den er sikker, hvis det blir snakk om noe for avansert kan det hende at etter to valg så er den utdatert og må oppdateres og distribueres ut til velgerne på nytt, hvis dette skal skje ofte så blir løsningen i beste fall lite kostnadsbesparende.

Det kan derfor være lurt å se til de andre lignende løsningene som blir brukt i dag for å se hva man kan ta derfra og hvilke erfaringer man har fått, for eksempel Bankenes innføring av ID-brikker og elektroniske bankkort chips.

7.6 Etterprøvbarehet og kvittering

Uttalelser:

”Det kan være fare for de som blir utsatt for family-voting, kjøp eller salg av stemmer hvis de etterpå prøver å ombestemme seg og blir avslørt p.g.a. en type kvittering.”

”Etterprøvbarehet er viktig.”

På hvilken måte og når skal brukeren få kvittering for at e-valg systemet har mottatt din stemme? Hvis det hver gang man stemmer eller endrer sin stemme skal komme en kvittering i posten eller pr. sms, vil dette skade de som har blitt utilbørlig påvirket i stemmeavgivelsesøyeblikket. Hvis de likevel vil prøve å stemme på nytt kan de bli utsatt for psykiske eller fysisk angrep. En naturlig kvittering vil være at man får respons fra datasystemet i et kvitteringsbilde. Det er også muligheter for at man personlig kan møte opp et vanlig forvaltningskontor f.eks. kommunehuset, ligningskontoret, trygdekontorer og der få bekreftet v.h.a. identifikasjonspapirer at personens stemme har blitt mottatt i e-valg systemet med tidsangivelse. Det kan være naturlig at begge de to siste løsningene kunne være overlappende. Kvitteringsmuligheten kan også gi økende sikkerhet for å oppdage teknologiske angrep mot e-valg systemet.

Etterprøvbarehet ble diskutert i intervjuene og mange var betenkt, men de aller fleste hadde i det stor og hele sterk tiltro til forvaltningen og sikkerheten. Kvittering var viktig for bortimot alle som vi intervjuet.

Fra Studentparlamentet mente 100 % at det var viktig at valget var etterprøvbart dersom det skulle oppstå usikkerhet rundt valgresultatet og 97 % mente at det var viktig å kontrollere hvilken stemme e-valg systemet hadde registrert. Vi må ta i betraktning at de aller fleste ikke tidligere hadde hørt om e-valg. Likevel er disse funnene ganske samstemte. Bare 17 % var redd for at noen kunne komme urettmessig til makten ved e-valg.

Fra Studentparlamentet var det så nesten halvparten som ønsket at en elektronisk stemme ble skrevet på papir og lagt i en urne i valglokalet, slik at valget kunne etterprøves manuelt. Dette

spørsmålet ble nok besvar med tanke på etterprøvbarehet og elektronisk avstemming i valglokalet slik som er tilfellet i noen andre land. Dog viser det denne delingen som gjerne gikk igjen fra spørreundersøkelsen og krysstabellene vedrørende generell tiltro til elektroniske løsninger og ikke.

7.7 Anonymitet

Uttalelser:

”Det kan være en fare for at sensitiv informasjon fra e-valg systemer i fremtiden kan bli benyttet til forskningsformål.”

”Man kan ha mange betenkeligheter vedrørende e-valg, men jeg kommer sikkert gledelig til å benytte meg at dette.”

”Anonymitet i forhold til valg er ikke nødvendigvis et absolutt krav. Forvaltningen publiserer andre data, som for eksempel inntekt, noe jeg anser som mye mer sensitiv informasjon.”

Hvis man i Norge åpner for å lagre koblingen mellom person og stemme kan det være fare for at disse opplysningene blir oppbevart over lengre tid også etter valget for å gi bedre etterprøvbarehet. Dessuten vil det være øke faren for at det potensielt kan benyttes innen forskning i fremtiden. Dessverre har vi i Norge mange eksempler på at sensitive personopplysninger blir lagret i lange perioder for så å bli benytt innen forskning, se for eksempel medisinerregisteret. Søking på ligningsinntekt kan for mange oppleves meget belastende.

Dette ble diskutert i intervjuene og mange var betenkt. Ca. halvparten ville primært foretrekke å beholde den gamle ordningen, samt stemme anonymt på papir.

Fra Studentparlamentet var svarene ganske delt vedrørende koblingen mellom navn og stemme i e-valg systemet. På spørsmålet om det var viktig å stemme i avlukke og usett i valglokalet svarte 17 % ”noe uenig” og 13 % svarte ”verken eller”. Hvis dette spørsmålet reflekterer anonymitet, er det likevel høyt. Det var mulig at mange ikke syntes at anonymitet i forhold til valg ikke var et absolutt krav.

Uttalelse:

”Hvis brukeren selv skal gi samtykke til å koble stemmen med manntallet i et e-valgssystem, vil dette bli et tvunget samtykke.”

Ved e-valg vil det i være en kobling mellom manntallet og avgitt stemme.

Personopplysningsloven får anvendelse dersom ikke annet fremgår av spesiallovgivning j.fr. Persoppl.§5. Politiske oppfatninger er ansett som sensitive personopplysninger jf.§2 nr. 8. Hvis man skal benytte ”informert samtykke” vil det ved e-valg måtte bli et samtykke uten mulighet for reservasjon, altså et ”tvungent” samtykke. J.fr. § 2 nr. 7. Personopplysningsloven § 31 og § 33 angir at det kreves konsesjon med mindre behandlingen har hjemmel i lov. Dette ble belyst i høringsuttalelsen og diskutert i intervjuene.

Uttalelser:

”Det er betryggende at KRD følger Europarådets anbefalninger for e-valg.”

”Det er underlig at anonymitet ikke kommer i strid med EMK.”

”Det kan være enda mer utrygt å avgi sin stemme via internett fra utlandet og man kan miste eierskap til informasjonen.”

Internasjonal standard for e-valg og annen praksis i utlandet er ikke nødvendigvis relevant for Norge. I noen tilfeller vil man trenge sterkere rettsvern og i andre tilfeller mildere rettsvern. Metoden for å beholde anonymiteten i e-valg systemet må ha et særskilt høyt sikkerhetsnivå. I Norge er sensitive personopplysninger særlig verdsatt, men naturligvis må bindende traktater og EMK følges. Europarådet har allerede gjort en ganske vid fortolkning som flere av våre intervjuobjekter fant underlig.

Det kan det bli et problem vedrørende oppbevaring og eierskap til data som sendes over internett og særlig landegrensene.

De fleste fra intervjuene hadde i første omgang stor tiltro til disse standardene. Vi fikk dernest samlet inntrykk av at disse ikke nødvendigvis gav så stor trygghet som intervjuobjektene hadde forestilt seg.

I fra Studentparlamentet var 50 % helt enig og 37 % noe enig i at det var betryggende at man fulgte internasjonale retningslinjer ved utvikling av et e-valgssystem.

7.8 Personvalgordningen

Uttalelse:

”Det er viktig at man ved e-valg ivaretar muligheten for å endre valglisten, for eksempel stryke, legge til og akkumulere personer på partilisten. Dessverre ble muligheten for å stryke enkeltpersoner på partilistene tatt bort ved kommunevalgene og dette bør gjeninnføres.”

KRD har satt seg som mål at man ønsker å ivareta denne muligheten i et e-valg system. Dog virker det som at denne spesielle funksjonen er særnorsk. Derfor virker det som at det ikke foreligger ferdig utviklede e-valg systemer med denne funksjonaliteten.

Hvis dette blir ivaretatt i et e-valg system kan det også hende at velgeren for bedre veiledning til å kunne benytte seg av disse mulighetene. Særlig for nye velgere og de som ikke har utført dette tidligere kan det være litt skummelt å utføre slikt på stemmeseddelen. Man kan være engstelig for at stemmeseddelen blir forkastet. Med e-valg på internett kan man foreta kontroll av de endringene som brukeren foretar. Muligheten for å stryke enkeltpersoner på partilistene ved kommunevalg ble tatt bort for noen år og noen mener dette bør gjeninnføres.

Men det kan være indikasjoner på at effekten av disse mulighetene er svært liten.

Personvalgordningen i valgloven har ganske nylig blitt evaluert. På oppdrag fra KRD har Rokkansenteret⁵ for andre gang evaluert personvalgordningen (Kommunal- og regionaldepartementet, 2009). Rapporten avdekker at velgernes retting av stemmesedlene har mindre å si for hvem som kommer inn i kommunestyrene og fylkestingene, dette på tross av at 40 prosent av velgerne brukte ordningen. Enkelte, men relativt få representanter, kommer inn i kommunestyret på tross av usikker plass og då på grunn av bred støtte og stort engasjement blant velgerne, viser undersøkelsen. Man kan aktivisere velgerne mer direkte i partiene for å lettere påvirke partilistene. Et elektronisk system vil kunne bidra til dette, men

⁵ Rokkansenteret: Stein Rokkan Senter for flerfaglige samfunnsstudier Universitetsforskning Bergen *Rapport 9 2008: To valg med ny personvalgordning – Kontinuitet eller endring?* av forskerne Dag Arne Christensen, Tor Midtbø, Hans-Erik Ringkjøb og Jacob Aars.

da vil velgeren kunne bli bundet til det aktuelle partiet. Man kan også tenke seg en mer fleksibel partitilhørighet. Men det er på godt og vondt partiene selv som skal enes om partilisten. Muligens er ikke personvalgordningen så viktig at det skal gå på bekostning av et enklere e-valg system. Hvis man skal kunne stemme via SMS eller tastevalg pr. telefon vil det vanskelig la seg gjennomføre.

Det var derimot for de aller fleste vi intervjuet meget viktig å beholde personvalgordningen. (Dette spørsmålet ble ikke behandlet i spørreundersøkelsen)

7.9 Viktigheten av å vite hva de politiske partiene mener om e-valg

Uttalelser:

”Det er viktig å vite hva de politiske partiene mener om e-valg, men ikke avgjørende.”

”E-valg er et så viktig prinsipp at dette må ha bedre oppslutning fra alle de store politiske partiene.”

”Hvor fort kan vi egentlig risikere å få e-valg?”

”Jeg har ingen tiltro til politikerne uansett hva de sier at de mener. De gjør akkurat det som passer dem.”

Det er av betydning hvilken type lovendring som kan gi hjemmel for e-valg. Ingen lov eller forskrift skal stride mot grunnlovsbestemmelser. Hvis grunnloven skal endres må dette vedtas to ganger med samme ordlyd i to forskjellige stortingsperioder. Dette for å sikre at store viktige beslutninger ikke fattes med flertall i stortinget etter kun et valg og at folket skal ha anledning til å tenke seg om før neste stortingsvalg. Dessuten er forskriftskompetansen i regjeringen og forvaltningen meget stor. Regjeringen har egen kompetanse til å vedta nye forskrifter med hjemmel i lov. Mange lover gir forskriftskompetanse og svært mange forskrifter gir stor handlefrihet. Dette gjelder også ved utøvelse av stortings- og kommunevalg. Derfor må det påpekes at de folkevalgte ved stortingsvalget kan foreta store endringer. Dog er det stortinget som bevilger penger og godkjenner statsbudsjettet. Vi mener at det er av stor betydning at man vet hva de politiske partiene mener om e-valg.

Ved innføring av e-valg som hovedvalgsmåten, kan man stille spørsmålet om Grl.§58, der det står at valgene holdes særskilt for hver kommune, kan komme i strid med andre

bestemmelser. Hvis såkalt e-valg forhåndstemming nærmest blir reglen og ikke unntaket, kan denne bestemmelsen blir vanskelig forenelig med Grl.§58. Andre bestemmelser som vil måtte endres er bestemmelsen om at valgstyret velges av kommunestyret (fylkesvalgstyre når det er fylkesvalg) og at det er valgstyret som er ansvarlig for opptelling av stemmesedler. Men i forskrift står det at opptellingen foretas av de personer og *på den måten* valgstyret har bestemt, samt om produksjon, utforming, utsendelse og bruk av valgkort. Fra intervjuene ble det diskutert om dette muligens kan gi hjemmel for e-valg via internett i egne hjem på egne maskiner i innbyggerkommunen noe som ble påpekt i intervjuene.

Fra intervjuene var det oppmerksomhet vedrørende viktigheten av at de politiske partiene måtte stå samlet med bred enighet om innføringen av e-valg. Flere var forbauset over at e-valg i prinsippet kan la seg gjennomføre ganske raskt og noen få mente at rask innføring av e-valg var bra.

Fra intervjuene ønsket de fleste å vite hva de politiske partiene mente om e-valg, men dette var ikke avgjørende for hvilket parti de kommer til å stemme på ved neste valg.

Fra Studentparlamentet var det delte meninger om viktigheten av å vite hva de politiske partiene mener om e-valg.

Uttalelse:

”Planlegging og gjennomføringen av forsøksordninger går visst fort nå. Kanskje noen av disse kombinasjonene kan være uheldige.”

Valgl.§15-1 åpner for forsøk med gjennomføring av valg på andre måter. Dermed har man mulighet til å starte testvalg elektronisk, samt forsøk med stemmerett for 16-åringer.

(Kommunal- og regionaldepartementet, 2009)

Flere fra intervjuene syntes dette var en viktig problemstilling, samt underet seg over at man ikke hadde mer innflytelse i den nåværende e-valg prosessen og forsøksordningene. Det gir nye utfordringer i kjølvannet av kombinasjonen nye yngre velgere og e-valg. Lov om forsøk i offentlig forvaltning må følges. Dessuten kan heller ikke forsøkene være i strid med grunnloven som bl.a. angår stemmeberettigede og hvor valgene skal foregå.

7.10 Mulig kostnadsbesparelse ved e-valg

Uttalelser:

”Et sentralt e-valg system gir neppe noen kostnadsbesparelse totalt sett.”

”Det kan sikkert bety mye at kommunene kan spare penger ved gjennomføringen av kommunevalg, hvis det blir større andel av befolkningen som stemmer elektronisk på et sentralt system.”

I Valgl.§15-9 står det at statskassen dekker utgifter til kommunenes og fylkeskommunenes lovpålagte virksomhet ved *stortingsvalg*. Kommunene kan spare penger hvis det ordinære valgapparatet med papirstemmer nedbygges på sikt. Kommunen kan dessuten frigjøre ressurser til ambulerende valgmottak slik at de borgere som trenger hjelp til e-valg får ekstra støtte til å gjennomføre dette i sitt eget hjem. Gjennomgående viste høringsuttalelsene fra kommunene tegn på en positiv holdning til e-valg.

Opplysninger i fra intervjuene var at om man tenker seg at systemet skal ”ligge stille” imellom de store valgene så blir systemet fort utradert. Et annet aspekt som kom frem var at bare med hyppig bruk, vil det kunne oppnås potensial for kostnadseffektivitet. Ved innføring av banksystemene var det nettopp det store omfanget som gav økonomisk gevinst og utnyttet andre nye potensial.

I intervjuene diskuterte vi kostnadsbesparelser vedrørende systemutvikling. Det var et overveiende flertall som ikke hadde særlig tro på at dette var kostnadsbesparende.

I fra studentparlamentet mente 63 % mente det var viktig at e-valg kan gjøre valget mer kostnadseffektivt.

(Dessuten mente 67 % fra Studentparlamentet at det var viktig å innføre e-valg for å redusere papirforbruket, noe nærmest ingen av dem vi intervjuet mente.)

8 Produkt av denne prosjektoppgaven

I forbindelse med denne prosjektoppgaven har vi utarbeidet en mer generell spørreundersøkelse angående e-valg. På bakgrunn av erfaringene fra spørreundersøkelsen vi gjennomførte i Studentparlamentet og alle intervjuene blant interesseorganisasjonene, har vi laget en forbedret utgave.

Spørreundersøkelsen ligger elektronisk tilgjengelig på våres hjemmeside:

<http://folk.uio.no/mglifve/e-valg/undersokelse.html>

9 Bibliografi

Aardal, B. (2002). Demokrati og valgdeltakelse – en innføring og oversikt. I B. Aardal, & B. Aardal (Red.), *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.

Arkivloven. *Lov om arkiv av 4. Desember 1992 nr. 126*.

Dahl, R. A. (1991). *Democracy and Its Critics*. Yale University Press.

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven. *Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne av 20. Juni 2008 nr. 42*.

eForvaltningsforskriften. *Forskrift om elektronisk kommunikasjon med og i forvaltningen av 25. Juni 2004 nr. 988*.

eKomloven. *Lov om elektronisk kommunikasjon av 4. Juli 2003 nr. 83*.

eSignaturloven. *Lov om elektronisk signatur av 15. Juni 2001 nr. 81*.

Esteve, J. B. (2006). A preliminary question: Is e-voting actually useful for our democratic institutions? What do we need it for? I R. Krimmer (Red.), *Electronic voting 2006* (ss. 51-60). Bregenz, Østerrike: GI - Edition.

Frønes, I. (2002). *Digitale skiller : utfordringer og strategier*. Bergen: Fagbokforlaget.

Grimen, H. (2004). *Samfunnsvitenskapelige tenkemåter* (3. utgave. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Grunnloven. *Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814*.

Kommunal- og regionaldepartementet. (2006). *Elektronisk stemmegivning – utfordringer og muligheter*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.

Kommunal- og regionaldepartementet. (2009, April 20). Forsøk med stemmerett for 16 åringer. *Kommunalnytt* (nr. 4).

Kommunal- og regionaldepartementet. (2009, Februar 19). Personvalgordningen i valgloven har blitt evaluert. *Kommunalnytt* (nr.2).

Kommuneloven. *Lov om kommuner og fylkeskommuner av 25. September 1992 nr. 107.*

Lov om forsøk i offentlig forvaltning. *Lov om forsøk i offentlig forvaltning av 26. juni 1992 nr. 87.*

Ot.prp. nr. 32. (2008-2009). *Om lov om endringer i valgloven og kommuneloven (tidleggrøyster, valobservasjon mv.).* Oslo: Det kongelige kommunal- og regionaldepartement.

Personopplysningsforskriften. *Forskrift om behandling av personopplysninger av 15. desember 2000 nr. 1265.*

Personopplysningsloven. *Lov om behandling av personopplysninger av 14. April 2000 nr. 31.*

Rose, L. E. (2005). Demokratiteori - forventninger og virkelighet. I H. Baldersheim, & L. E. Rose (Red.), *Det kommunale laboratorium* (2. utgave, 1. opplag. utg., ss. 53-86). Bergen: Fagbokforlaget.

St.meld. nr. 17. (2004-2005). *Makt og demokrati.* Oslo: Statsministerens kontor.

Statistisk sentralbyrå. (2009). *Statistisk sentralbyrå: Informasjonssamfunnet - temaside.* Hentet April 25, 2009 fra <http://www.ssb.no/ikt/>

Straffeloven. *Almindelig borgerlig Straffelov av 22. Mai 1902 nr. 10.*

Tollaksen, J. (2006, Oktober 4). *Lesesenteret - Sammendrag av hovedresultatene i ALL-undersøkelsen.* Hentet Mai 4, 2009 fra http://lesesenteret.uis.no/forskning/leseundersokelser/all/skjult_all/article1301-882.html

Valgloven. *Lov om valg til Stortinget, fylkesting og kommunestyre av 28. Juni 2002 nr. 57.*

Prosjektmandat

Prosjektets navn

Kartlegging av holdninger til elektronisk valg.

Bakgrunnen for prosjektet

Avsluttende prosjektoppgave for bachelor studiet Demokrati og rettigheter i informasjonssamfunnet, på oppdrag av Kommunal og regional departementet, i regi av Avdeling for forvaltningsinformatikk ved Universitetet i Oslo.

Prosjektets formål

Levere en rapport som kartlegger holdninger til elektroniske valg. Rapporten vil ta utgangspunkt i intervjubasert undersøkning blant et utvalg av interesseorganisasjoner, samt skjema basert undersøkning blant medlemmer av Studentparlamentet ved Universitetet i Oslo.

Prosjektets mål

Å kartlegge ulike interesseorganisasjoner og Studentparlamentets holdninger til elektronisk valg. Presisering: Med holdninger mener vi i denne sammenhengen hvordan intervjuobjektene forholder seg til sentrale problemstillinger ved elektroniske valg.

Prosjektets omfang og avgrensning

De interesseorganisasjonene vi kunne tenke oss å intervjuer er: Landsorganisasjonen i Norge (LO), Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), KS (Kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon), Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon (FFO), Advokat Foreningen, Finansforbundet, Internasjonale Juristkommisjon (ICJ) Norge og Norwegian UNIX User Group (NUUG).

Rammebetingelser

Prosjektet skal være avsluttet før juni måned 2009.

Om prosjektet:

Vi har etter inngående drøftelser kommet frem til at vi tror det er mest hensiktsmessig å samle inn empirisk data i hovedsak med utgangspunkt i kvalitativ metode. Dette har sin bakgrunn i prosjektets mål, der vi ønsker å kartlegge interesseorganisasjonene og medlemmene i Studentparlamentet sine holdninger til e-valg.

Når det gjelder det utvalget av interesseorganisasjoner som vi har angitt i mandatet, så ønsker vi her et spredt utvalg, som forhåpentligvis vil kunne belyse ulike problemstillinger ved elektronisk valg.

Grunnen til at vi velger ikke å samle inn kvantitativ data, blant for eksempel en konkret brukergruppe, er at vi anser det som en for ressurskrevende prosess, samt at risikoen for eventuelt ikke å nå ut med undersøkelsen er for stor.

Når det gjelder innsamlingen av data mer konkret, vil vi blant interesseorganisasjonene benytte oss av ustrukturert intervjuing, mens vi blant medlemmene i Studentparlamentet vil benytte oss av spørreskjemaer.

Som nevnt i første avsnitt vil vi i hovedsak ta utgangspunkt i kvalitativ metode. Mer presist innebærer dette at vi ikke har til hensikt å generalisere eller søke noen representativitet blant data vi samler inn hos Studentparlamentet.

Undersøkelsen vil ta utgangspunkt i rapporten ” Elektronisk stemmegivning – utfordringer og muligheter” fra 2006.

Intervjuguide

Utgangspunktet for spørsmålene er at det skal skrives en rapport som beskriver interesseorganisasjoner og Studentparlamentets holdninger til e-valg. Rapporten vil ta utgangspunkt i intervjubasert undersøkning blant interesseorganisasjonene, samt spørreskjema basert undersøkning blant medlemmer av Studentparlamentet ved Universitetet i Oslo.

Denne intervjuguiden tar for seg den intervjubaserte undersøkelsen blant interesseorganisasjonene, og vi har valgt å dele spørsmålene inn i en samfunnsvitenskapelig, juridisk og teknologisk kategori. Målet er å tydeliggjøre problemstillingene bak spørsmålene, slik at både vi som intervjuer og de som blir intervjuet lettere forstår hva spørsmålet dreier seg om. Denne intervjuguiden er ment å gi en kort presentasjon av spørsmål og problemstillinger som vi ønsker å stille under intervjuet.

Samfunnsvitenskapelig perspektiv

Denne delen vil gå ut på de demokratiske prinsipper og hvordan de eventuelt styrkes eller svekkes ved e-valg. Problemstillingen her er om e-valg kan øke valgdeltagelse og styrke demokratiets legitimitet eller om trusselen for valgfusk og kjøp av stemmer er for stor. Vil alle føle seg like trygge med elektronisk avstemning? Vi vil også finne ut av om flere vil stemme pga. lettere tilgang eller om færre vil stemme pga. en følelse av mindre høytidelighet ved valget.

Eksempel på spørsmål: Hvor personlig er stemmegivning for deg? Deler du synspunkter for valg i familie, med venner eller rundt lunsj bordet på jobb? Vil du føle svekket av valgets høytidelighet når du stemmer hjemme? Hva er deres holdning til e-valg generelt?

Juridisk perspektiv

Her vill vi stille spørsmål om deres oppfattning av lovgivningen og hvordan de tror dette er regulert. Dette går på grunnlovens evne til å verne demokratiet hvis elektronisk avstemning blir gjennomført og straffelovens evne til å beskytte mot misbruk og valgfusk i en e-valgs situasjon.

Eksempel på spørsmål: Føler du deg trygg på at dette omfattende grunnlovsvernet kan sikre demokratiet ved e-valg? Mener du at angivelsen "enerom og usett" kan ofres for e-valgets fremgang? Betyr det noe for deg at Norge følger internasjonale retningslinjer vedrørende e-valg?

Teknologisk perspektiv

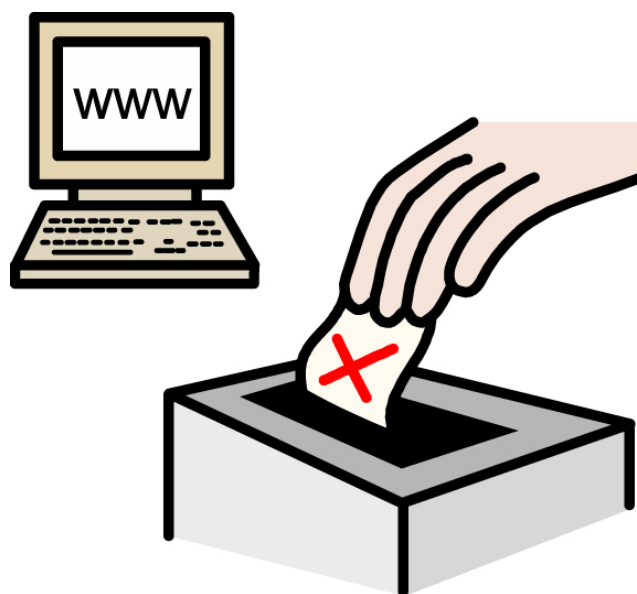
Problemstillingen her går ut på risikoene ved avstemning i ukontrollerte omgivelser, hva som er nødvendige tiltak for et sikkert valg, brukervennlighet i programvaren som blir benyttet til avstemning og spørsmål om tekniske aspekter ved dette.

Eksempel på spørsmål: Hvor går grensen mellom brukervennlighet og sikkerhet? Hvor viktig er det at valgresultatet er etterprøvbart? Er det forsvarlig ut fra et teknisk perspektiv å stemme igjennom en hjemme-pc?

Spørreundersøkelse om e-valg

Studentparlamentet

26 mars 2009

Bakgrunn for spørreundersøkelsen:

Vedrørende kommunal- og regionaldepartementets sine planer om å innføre elektroniske valgløsninger over internett skriver vi en avsluttende prosjektoppgave om elektroniske valg.

Målet er at det skal være mulig å kunne forhåndsstemme hjemmefra, på egen datamaskin. Velgeren skal også kunne stemme anonymt på valgdagen i kontrollerte omgivelser, slik man kan i dag.

Denne spørreundersøkelsen har som formål å kartlegge studenters holdninger til elektronisk avstemning. Svarene vil bli brukt i vår Bachelor oppgave i DRI3001/Forvaltningsinformatikk.

Besvarelsen er anonym!

Spørreskjemaet vil ta ca. 10 minutter å fylle ut, takk for at du deltar i undersøkelsen!

Husk kun ett kryss per spørsmål!

Del A:

1 Hvilket studieprogram går du på ved UiO? _____

2 Hvor gammel er du? _____

3 Har du hørt om e-valg 2011 prosjektet?

☐☐☐

Ja

Nei

Vet ikke

4 Hvor er du i dine studier?

☐☐☐

Bachelor

Master

PhD

Del B:

5 Det er viktig for meg å stemme i avlukke og usett i valglokalet.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

6 Jeg har stor tillit til at min stemme blir registrert riktig på en PC i valglokalet.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

7 Jeg ønsker at min elektroniske stemme også skrives på papir og legges i en urne i valglokalet, slik at valget kan etterprøves manuelt.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

8 Jeg synes det er bra å kunne forhåndsstemme mange ganger via Internett.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

9 Jeg tror at flere vil bli utsatt for utilbørlig påvirkning hvis jeg stemmer hjemmefra.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

10 Jeg vil føle meg mer sikker hvis jeg kan endre stemmen min på valgdagen i valglokalet.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

11 Det er viktig for meg å kunne kontrollere hvilken stemme systemet har registrert fra meg når jeg stemmer via Internett.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

12 Jeg er redd for at virus på min maskin kan slette eller endre min stemme.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

13 Jeg synes det er greit at min stemme kobles til mitt navn frem til stemmene telles opp.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

14 For meg er det viktig å vite hva de politiske partiene mener om e-valg.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

15 Det er betryggende for meg at man følger internasjonale retningslinjer ved utviklingen av et e-valgssystem.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

16 Jeg tror at økt valgoppslutning som resultat av e-valg vil styrke demokratiet.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

17 Jeg synes det er bra at det kan bli mulig å stemme på enkelt saker mellom valgene.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

18 Jeg synes det er viktig at e-valg kan gjøre valgavviklingen mer kostnadseffektiv.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

19 Jeg synes det er viktig at valgresultatet blir klart tidligere enn hva det gjør i dag.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

20 Jeg synes det er viktig å innføre e-valg slik at papirforbruket reduseres.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

21 Det er viktig for meg at et elektronisk valg er etterprøvbart dersom det skulle oppstå usikkerhet rundt valgresultatet.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

22 E-valgssystemer bør være basert på åpen kildekode.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

23 Norske myndigheter bør eie alle rettighetene til programkoden for e-valgssystemet.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

24 Jeg synes det er viktig at jeg kan stemme trygt selv om min PC er infisert av virus.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

25 Jeg synes det er viktig at jeg kan stemme med alle typer av nettlesere.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

26 Jeg synes det er viktig å kunne velge mellom flere språk når man stemmer ved e-valg.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

27 Systemet må ha spesialfunksjoner til støtte for funksjonshemmede, svaksynte og døve.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

28 Jeg mener tellemaskiner ved opptelling av papirstemmer er pålitelige.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

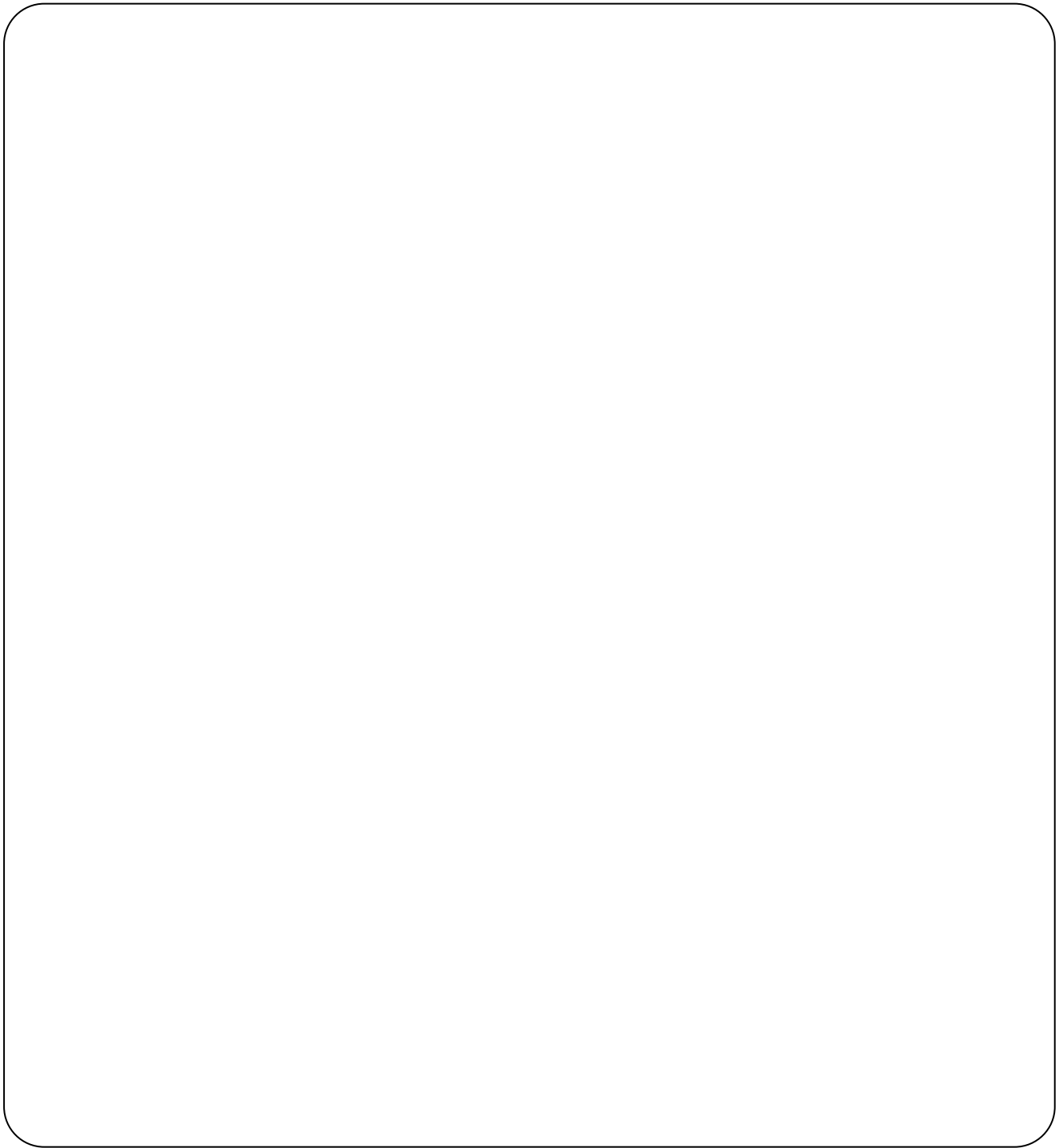
29 Valgordningen bør grunnlovfestes slik at det blir vanskeligere å forandre.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

30 Jeg er redd noen kan urettmessig komme til makten ved e-valg.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke

Har du synspunkter eller meninger angående e-valg setter vi pris på dem:

Vedlegg 3b – Svarprosent

Spørreundersøkelsen til Studentparlamentet med svarprosent:

Har du hørt om e-valg 2011 prosjektet?

Ja	4	13,3 %
Nei	25	83,3 %
Vet ikke	1	3,3 %

Hvilket studieprogram går du på ved UIO?

- Offentlig administrasjon og ledelse
- Statsvitenskap - bachelor
- Nordisk ved NTNU
- Språk og litteratur
- LAP - Studentforening
- Statsvitenskap NTNU
- Historie
- Odontologi
- Rettsvitenskap
- Geofag/Hydrologi
- Medievitenskap - master
- Statsvitenskap - PhD
- Statsvitenskap
- Matematikk, informatikk og teknologi
- Statsvitenskap
- Ernæring
- Samfunnsøkonomi
- Odontologi
- Medisin
- Medisin
- Statsvitenskap
- Jus
- Rettsvitenskap
- Samfunnsgeografi
- Medisin
- Master ved senter for utvikling og miljø: Culture, environment and sustainability
- FAM (fysikk, astronomi og meteorologi)
- Sosiologi
- Anvendt matematikk og mekanikk
- Materialer, energi og nanoteknologi

Hvor er du i dine studier?

Bachelor	13	43,3 %
Master	16	53,3 %
PhD	1	3,3 %

1. Det er viktig for meg å stemme i avlukke og usett i valglokalet.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
14	7	4	5	0	0
46,7 %	23,3 %	13,3 %	16,7 %	0 %	0 %

2. Jeg har stor tillit til at min stemme blir registrert riktig på en PC i valglokalet.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
12	15	0	2	1	0
40 %	50 %	0 %	6,7 %	3,3 %	0 %

3. Jeg ønsker at min elektroniske stemme også skrives på papir og legges i en urne i valglokalet, slik at valget kan etterprøves manuelt.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
8	6	2	5	8	1
26,7 %	20,0 %	6,7 %	16,7 %	26,7 %	3,3 %

4. Jeg synes det er bra å kunne forhåndstemme mange ganger via internett.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
2	3	3	7	8	7
6,7 %	10 %	10 %	23,3 %	26,7 %	23,3 %

5. Jeg tror flere vil bli utsatt for utilbørlig påvirkning hvis man kan stemmer hjemmefra.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
3	8	3	6	6	4
10 %	26,7 %	10 %	20 %	20 %	13,3 %

6. Jeg vil føle meg mer sikker hvis jeg kan endre stemmen min på valgdagen i valglokalet.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
7	7	2	4	7	3
23,3 %	23,3 %	6,7 %	13,3 %	23,3 %	10 %

7. Det er viktig for meg å kunne kontrollere hvilken stemme systemet har registrert fra meg når jeg stemmer via Internett.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
23	6	1	0	0	0
76,7 %	20 %	3,3 %	0 %	0 %	0 %

8. Jeg er redd for at virus på min maskin kan slette eller endre min stemme.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
2	4	4	4	14	2
6,7 %	13,3 %	13,3 %	13,3 %	46,7 %	6,7 %

9. Jeg synes det er greit at min stemme kobles til mitt navn frem til stemmene telles opp.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
7	8	4	2	9	0
23,3, %	26,7 %	13,3 %	6,7 %	30 %	0 %

10. For meg er det viktig å vite hva de politiske partiene mener om e-valg.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
3	11	5	2	7	2
10%	36,7%	16,7%	6,7%	23,3%	6,7%

11. Det er betryggende for meg at man følger internasjonale retningslinjer ved utvikling av et e-valgssystem.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
15	11	2	0	1	1
50%	36,7%	6,7%	0%	3,3%	3,3%

12. Jeg tror at økt valgoppslutning som resultat av e-valg vil styrke demokratiet.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
12	11	4	2	1	0
40%	36,7%	13,3%	6,7%	3,3%	0%

13. Jeg synes det er bra at det kan bli mulig å stemme på enkeltsaker mellom valgene.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
10	7	1	4	5	3
33,3%	23,3%	3,3%	13,3%	16,7%	10%

14. Jeg synes det er viktig at e-valg kan gjøre valgavviklingen mer kostnadseffektivt.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
8	11	6	1	4	0
26,7%	36,7%	20%	3,3%	13,3%	0%

15. Jeg synes det er viktig at valgresultatet blir klart tidligere enn hva det gjør i dag.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
4	5	10	8	3	0
13,3%	16,7%	33,3%	26,7%	10%	0%

16. Jeg synes det er viktig å innføre e-valg slik at papirforbruket reduseres.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
9	11	2	4	4	0
30%	36,7%	6,7%	13,3%	13,3%	0%

17. Det er viktig for meg at et elektronisk valg er etterprøvbart dersom det skulle oppstå usikkerhet rundt valgresultatet.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
28	2	0	0	0	0
93,3%	6,7%	0%	0%	0%	0%

18. E-valgsystemer bør være basert på åpen kildekode.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
10	6	3	1	1	9
33,3%	20%	10%	3,3%	3,3%	30%

19. Norske myndigheter bør eie alle rettigheter til programkoden for e-valgsystemer.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
11	2	5	4	3	5
36,7%	6,7%	16,7%	13,3%	10%	16,7%

20. Jeg synes det er viktig at jeg kan stemme trygt selv om min PC er infisert av virus.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
23	2	1	0	2	2
76,7%	6,7%	3,3%	0%	6,7%	6,7%

21. Jeg synes det er viktig at jeg kan stemme med alle typer av nettlelere.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
24	3	1	0	0	2
80%	10%	3,3%	0%	0%	6,7%

22. Jeg synes det er viktig å kunne velge mellom flere språk når man stemmer ved e-valg.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
23	3	2	0	1	1
76,7%	10%	6,7%	0%	3,3%	3,3%

23. Systemet må ha spesialfunksjoner til støtte for funksjonshemmede, svaksynte og døve.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
28	1	0	1	0	0
93,3%	3,3%	0%	3,3%	0%	0%

24. Jeg mener tellemaskiner ved opptelling av papirstemmer er pålitelig.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
5	10	5	2	0	8
16,7%	33,3%	16,7%	6,7%	0%	26,7%

25. Valgordningen bør grunnlovfestes slik at det blir vanskeligere å forandre.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
1	6	8	8	5	2
3,3%	20%	26,7%	26,7%	16,7%	6,7%

26. Jeg er redd noen kan urettmessig komme til makten ved e-valg.

Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
1	4	6	5	14	0
3,3%	13,3%	20%	16,7%	46,7%	0%

Vedlegg 4 – Krysstabeller

1	Spørsmål 20: Jeg synes det er viktig at jeg kan stemme trygt selv om min PC er infisert av virus.						
Spørsmål 8: Jeg er redd for at virus på min maskin kan slette eller endre min stemme.		Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
	Helt enig	1	0	0	0	0	1
	Noe enig	3	0	0	0	1	0
	Verken eller	4	0	0	0	0	0
	Noe uenig	4	0	0	0	0	0
	Helt uenig	9	2	1	0	1	1
	Vet ikke	2	0	0	0	0	0

2	Spørsmål 26: Jeg er redd noen kan urettmessig komme til makten ved e-valg.						
Spørsmål 8: Jeg er redd for at virus på min maskin kan slette eller endre min stemme.		Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
	Helt enig	1	0	0	0	1	0
	Noe enig	0	2	1	1	0	0
	Verken eller	0	0	2	1	1	0
	Noe uenig	0	0	0	2	2	0
	Helt uenig	0	1	2	1	10	0
	Vet ikke	0	1	1	0	0	0

3	Spørsmål 26: Jeg er redd noen kan urettmessig komme til makten ved e-valg.						
Spørsmål 20: Jeg synes det er viktig at jeg kan stemme trygt selv om min PC er infisert av virus.		Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
	Helt enig	0	4	4	4	11	0
	Noe enig	0	0	0	0	2	0
	Verken eller	0	0	0	0	1	0
	Noe uenig	0	0	0	0	0	0
	Helt uenig	0	0	1	1	0	0
	Vet ikke	1	0	1	0	0	0

4	Spørsmål 26: Jeg er redd noen kan urettmessig komme til makten ved e-valg.						
Spørsmål 12: Jeg tror at økt valgoppslutning som resultat av e-valg vil styrke demokratiet.		Helt enig	Noe enig	Verken eller	Noe uenig	Helt uenig	Vet ikke
	Helt enig	1	0	3	2	6	0
	Noe enig	0	3	0	1	7	0
	Verken eller	0	1	1	1	1	0
	Noe uenig	0	0	2	0	0	0
	Helt uenig	0	0	0	1	0	0
	Vet ikke	0	0	0	0	0	0